UTJECAJ REVOLUCIONARNIH KRETANJA NA KRMPOTSKI KRAJ U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI I DOGAĐAJI POČETKOM USTANKA 1941.

Josip Butorac, pukovnik

UVODNA NAPOMENA*

Krmpote su u neposrednu oružanu borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika ušle u jeseni 1941. godine. Sam ustanak tijesno je povezan za prethodne događaje te godine u Ledenicama s kojima su Krmpote tada bile jedna općina i nešto prije za ustaničke događaje u Bribiru. Za razvoj tih događaja velike zasluge imaju dva revolucionarna lika ovih sredina toga vremena — TOMA STRIZIĆ i MILAN MATAIJA.

---

* S materijalom u ovom radu slažu se i odobravaju njegovo objavljivanje svi živi nosioci spomenica iz Krmpotskoga kraja, aktivni ratni oficiri i sadašnji društveno-politički radnici iz Mjesne zajednice Klenovica. Odobreno na sastanku u Klenovici 7. IX 1977. godine.

U obradi ovog materijala korišteno je:

— podaci Davorina Ježića i Josa Sokolića, prikupljeni za »Viševicu 1941—1945«,

— »Ledenički partizanski logor Bilo 1941« i »Formiranje partijske organizacije Ledenica i Krmpota« od Petra Frkovića,

— »Zbornik dokumenata NOR-a«, Tom. V, knjiga 1, 2. i 3,

— vlastito sjećanje obrađivača,

— Kraća i duža priopćenja o događajima u Krmpotskom kraju dali su 44 druga i drugarice, a 3 su druga anketirana.

a) Priopćenja su dali:

1. Marica Anić Komadina
2. Anton Balen Šakanov
3. Ivica Balen Medin
4. Jože Balen Šakanov
5. Milan Balen Pčelarov
6. Tomo Balen Pedula
7. Zora Balen Pedulina
8. Barica Blažević Morova
9. Ive Blažević Tomin
10. Branko Butorac Pićinov
11. Ive Butorac Martinčić
12. Ivica Butorac Jozačin
13. Ivica Butorac Katin
14. Joso Butorac Iličin
15. Kata Butorac Lukinova
16. Luka Butorac Lukina Bačić
17. Marica i Grga Butorac Jukacija
18. Mario Butorac Pilipac
19. Pave Butorac

Odmah nakon prvih početaka organiziranja ustanka Krmpote su pretvorene u još jednu jaku bazu i čvrst oslonac NOB-e ovdašnjeg i šireg teritorija na Primorju i u njegovu zaleđu prema Gornjem kraju.

No kako osnovnom planinsko-brdovito-kapelskom dijelu Krmpotskoga teritorija pripada i veći dio obale na potezu Žrnovnica — Bunica, a tu se nalazi i Klenovica, prije sastavni dio katastarske općine Ledenice, Klenovica se prirodno našla u tim danima — početkom ustanka i dalje u toku rata — u pogodnijoj vezi s Krmpotama, pa i aktivnost klenovarskih stanovnika gledamo u sastavnom dijelu doprinosa NOB-i kroz takozvani Krmpotski kraj. Ovo tim prije što Klenovica s Krmpotama, uz prijašnju i poratnu povezanost, od 1975. čini i službeno mjesnu zajednicu Crikveničke općine.

Jednako tako treba reći i za sela Omar i Drsnik s Viništima, jer bez obzira na njihovu ledeničku pripadnost ona su se već otprije i s početka ustanka, a i dalje, tijesno vezala za Krmpote. Što se tiče povezanosti s Krmpotama, slično je i sa selom Alanom — nekad krivoputske, a sada senjske općine — preko kojega se uglavnom ostvarivala povezanost s Gornjim krajem i prodirala iz Krmpota dalje u smislu širenja i jačanja NOB-e prema Senjskom području i podvelebitskim otocima.

Dakle, sva su ova mjesta tih početnih dana NOB-e i dalje bila najtješnje vezana za Krmpote, pa zato Klenovica, Drsnik i Viništa, Omar, a i Alan, uz Krmpote čine jedinstveno područje NOB-e te se ovdje prikazuju pod jednim imenom Krmpotski kraj u sklopu Vinodola.

OSVRT NA PRILIKE U KRMPOTSKOM KRAJU IZMEĐU DVA RATA I ČINJENICE KOJE SU UTJECALE NA TO DA SE DO 1940. STVORI KLIMA JAKE I JEDINSTVENE LIJEVE ORIJENTACIJE

Iako u Krmpotskom kraju prije rata, pa ni 1941, nije postojala nijedna ćelija Komunističke partije ili organizacije SKOJ-a, ta činje-

---

20. Stipe Butorac Kopela
21. Rudolf Cvitković Peketa
22. Iva Filipović Terina
23. Mica Filipović Kovin
24. Mile Filipović
25. Pave Filipović Zekan
26. Ana Kalanj Bertina
27. Josa Kalanj
28. Zvonko Kalanj Pavkin
29. Joso Komadina Škiljo
30. Mate Komadina Malikan
31. Mate Komadina Vladin
32. Anton Krpan Josin

b) Anketirani su:
1. Mile Balen Jojin
2. Joško Komadina Marin
3. Anton Krpan Ružin.
33. Joso Krpan Ivin
34. Mate Krpan Josin
35. Mile Krpan Kuljić
36. Ana Mataija
37. Ana Pavelić Štrbac
38. Anton Pavelić Popo
39. Marija Pavelić Stojević
40. Mile Pavelić Vranješ
41. Mate Pavličević Marin
42. Ljerka Šnajder
43. Pepa Tomčić Perinova
44. Mile Tomičić Lato

nica ipak nije ostavila ovaj kraj bez utjecaja komunističkih ideja i djelovanja Komunističke partije.

Naime, Krmpotski je kraj u svom društvenom raslojavanju imao možda više specifičnosti u odnosu na druga mjesta i dijelove Hrvatskog primorja. Od nekadašnjih Bunjevačkih prebjega i Krajišnika to stanovništvo po ukidanju Vojne krajine ostaje na seljacima koji niti su poljoprivrednici ni stočari, da bi u toku nekoliko posljednjih decenija pred drugi svjetski rat — sve većim siromašenjem stigli do pozicija poluproletera vezanih za sve vrste posla na selu i do potrebe odlaska na radove — započetog već krajem prošloga stoljeća — izvan svog zavičaja. No i u takvoj strukturi gdje su svi tako reći jednaki, bilo je ipak nekih razlika. Zbog toga su i zanimanja ljudi bila raznovrsna. Najviše je onih koji su radili kao građevinari. Neki su šumski radnici, dok Klenovari u većini postaju ribari. Negdje poslije 1920. godine počinje se odlaziti na zanate, a kasnije neki i na školovanje. Djevojke u najviše slučajeva idu za kućne pomoćnice u primorske gradove, po neke i dalje, a tu i tamo u zanat ili neku školu. Krajevi odlazaka na radove jesu, prema mogućnosti zaposlenja, od najbližih do najudaljenijih u našoj zemlji, pa i do određenih zemalja svih kontinenata, pogotovu Amerike. Posljednja veća grupa od trideset ljudi odlazi, između 1932. i 1936 godine, u Perziju (Iran).

Određeni broj izbiva od kuće i po više godina, a neki se i za stalno iseljavaju ili ostaju raditi svoj zanat, odnosno posao što su ga našli u nekom mjestu, pokušavajući da tu stvore i nekakvu stalnu egzistenciju. Ima slučajeva da samo iz jedne kuće, čak i u jednoj generaciji, bude svih ovih primjera zanimanja i stanja po boravku. Nitko nije mogao računati da se specijalizira samo za određen posao pa da od toga živi. Svatko se laćao onoga od čega se momentalno može nešto privrijediti.

Obrazovanje se, osim pojedinačnih slučajeva, završavalo s četiri razreda osnovne škole.

Takvim načinom kretanja u siromaštvu, koje ide i do granica formalne gladi, a i zaostalosti, Krmpotski kraj sve više se diferencirao u tri nestalne grupe, i to:

— oni koji su odlazili na radove i vraćali se bilo u toku godine, nakon jedne, ili više godina, a takvih je bilo gotovo 75% cjelokupnog za rad sposobnog muškog stanovništva toga kraja;

— zatim su oni koji su kao radnici, obrtnici ili školovani otišli iz Krmpotskog kraja da bi vani živjeli, a tu se mogu ubrojiti i oni koji su se iselili kao obitelji, i najzad

— oni koji nisu išli ili su prestali ići na privređivanje izvan svoga kraja zbog nešto boljeg materijalnog stanja — većeg »posjeda«, nešto zarađenog novca od rada u inozemstvu, kakva uhodanog zanimanja i slično.

Ovih posljednjih, ako se isključe žene, djeca i starci, bilo je svakako najviše, a daljnje raslojavanje vršilo se u prilog drugih, tj. napuštanjem Krmpotskoga kraja.

Tako je na primjer samo u Krmpotskim selima od 1208 stanovnika 1936. godine ono do 1940. spalo na oko 1100. Dakle, za svega četiri godine više od stotinu stanovnika manje.

Iz takva stanja stvari, gledano politički, proističu dva zaključka:

— jedan je da takav način života sigurno svakom pojedincu — nekom više, nekom manje, zavisno od sredine u kojoj se kretao — daje sve više političke orijentacije koja je u ovom slučaju — zbog svih navedenih situacija i činilaca, normalno morala biti lijeva, i

— drugi, da takav život u sociološkom smislu nije čvrsto vezan za jedno mjesto boravka, što prilično negativno utječe na mogućnost organiziranja u zavičaju.

No, bilo kako bilo, ali je sigurno da je svijest ljudi ovoga kraja sve više počela poprimati način razmišljanja radničke klase.

Već oktobarska revolucija ima svoj odjek u Krmpotskom kraju. Vojnici Krmpoćani koji su se vraćali iz raspale austro-ugarske vojske ili kao zarobljenici iz Rusije, npr. Luka Butorac Lukina Bačić, Josip Komadina iz Omara, Mile Balen Pčelar iz Šatora i još neki, odnosno ljudi što se tada zatekoše na radu vani, pogotovu u inozemstvu — između ostalih i Joso Filipović Pentić, s. Bili, Valentin Pavelić Valaš iz Zabukovca i Vid Pavličević iz Drinka, donosili su bar maglovite vijesti o tome kako »Lenjin stvara pravdu u Rusiji«, a 1920. godine i u Krmpotama na izborima za Skupštinu pobjeđuje Komunistička partija. Čuvar liste kandidata Vladimira Čopića i crvene glasačke kutije Valaš Pavelić često je za života govorio o detaljima tih događaja.[1]

Iz tog doba Krmpotski kraj — koliko se do sada zna — ima i svog prvog člana komunističke partije, Tomu Butorca iz sela Krmpotska Luka, koji Partiji ostaje vjeran sve do svoje smrti 1961. godine.[2]

---

[1] Svakako da je između ovih ljudi bilo razlike u razumijevanju tadašnjih događaja, a onda i u mogućnosti tumačenja u vlastitoj sredini. Najdalje su tada mogli biti oni koji su bili bliže događajima. Mile Balen Pčelar je u zarobljeništvu već od 1915, a u Rusiji ostaje do 1919. godine. On je vjerojatno više mogao znati, a time i reći ljudima oko sebe i o nekim konkretnim pitanjima revolucije u Rusiji. Za Josipa Komadinu neki tragovi pokazuju da je čak bio i organiziran. Ostali su o tim revolucionarnim zbivanjima saznavali više putem onoga što su pročitali ili po pričanju drugih. No, sve u svemu mislimo da je izraz »donosili su bar maglovite vijesti« adekvatan onom vremenu, pogotovu kada sve te ljude svrstamo kao primjer u jednu grupu.

Treba istaći da su svi oni i kasnije u tom smislu djelovali i svoju djecu odgajali, a u NOB-i pridonosili, koliko su znali i mogli ,i najzad, po svemu se čini, kao organizirani članovi KP, odnosno SKJ-a, umirali. Danas je živ još samo Lukina Bačić.

[2] Tomo Butorac, rođen 8. XII 1889. godine. Na radove počinje odlaziti već 1901, a 1912. je u Kanadi. 1914. prelazi u SAD gdje je građevinski i rudarski radnik. 1919. postaje član KP, a 1924. pojavljuje se već u Fordovoj tvornici među organizatorima partijskog rada.

1931. odlazi u SSSR gdje postaje članom SKP(b). U Rusiji radi na raznim dužnostima, da bi 1933. godine kao član gradskog sovjeta bio i delegat na »Svesibirskom kongresu«. Poslije toga završava partijski kurs i odlazi na rad u SOVHOZ. 1935. poziva ga jugoslavenska sekcija na Komunistički uni-

Zakon o zaštiti države i šestojanuarska diktatura kralja Aleksandra i u Krmpotskom kraju su proveli svoje nasilje. Česte su bile žandarske patrole s nožem na puškama kroz sela ovoga kraja da bi nekog ispitivali, a nekog vezali i odveli u zatvor. Tako su između ostalih 1935. godine odveli i posebno zlostavljali Tomu Balena Šakanova, jednog od prvih komunstički orijentiranih Krmpoćana u to vrijeme.[3] Za svaki veći praznik ili bilo kakvo okupljanje ljudi provedena je posebna kontrola od tih batinaša.

Bilo je i primjera da se netko bez ikakva povoda isprebija. Tako su ti čuvari »reda« i poretka 1933. godine kundacima i vrećicama pijeska tukli Iva Filipovića Rajšu samo zato što je za vrijeme ljetovanja kraljice Marije u Novom Vinodolskom ovaj jadnik, da bi možda lakše našao neki posao, došao prije zore u Novi i tako stradao.

Tih godina kada je Komunistička partija bila izvan zakona, ljudi gledaju s nekom nadom u Stjepana Radića, jer kažu: »on je za seljaka, a bio je i u Rusiji«. Radićev utjecaj, poslije njegove smrti, vezao je određen broj ljudi i za HSS i u vrijeme Mačeka. No tokom narednih godina oni su sve više počeli uviđati lažnost Mačekove politike, pa ono što ih je i ostalo oko HSS, prihvatili su samo one najvidljivije socijalno lijeve parole.[4]

Religija, koliko je kao takva imala utjecaja, bilo je to čvršće samo kod starijih ljudi, osobito kod žena, mada i među njima ima onih koji su bili daleko od otvorenog vjerovanja. Između ostalih takva je bila i ostala danas stočetverogodišnja Antonija Anta Krpan Joškanova koja je bar sa dva krmpotska popa vodila neku vrstu »potajnog rata« zbog njene vjerske »nedisciplniranosti« kao i Marija Vukelić Maša koja je satiričkim tonom u svojim stihovima izražavala svoja gledanja. Mlađi ljudi, naročito omladina, bez obzira na relativnu zaostalost i neraščišćenost pojmova, u crkvu dolaze prije svega radi međusobnog sastajanja i za-

---

verzitet »MARRELJSKOG«. Poslije toga je na radu u Zavodima »Staljin«. I upravo kada se 1936. spremao u Španjolsku, u nesretnom slučaju na radnom mjestu ostaje bez stopala lijeve noge. Za vrijeme domovinskog rata radi u Moskvi gdje je u jednoj tvornici predsjednik radničke kontrole i tvorničke obrane. Znatno je angažiran i u redovima na utvrđivanju položaja obrane Moskve. U svibnju 1945. po zadatku Veljka Vlahovića vraća se u slobodnu domovinu sa suprugom Ruskinjom Nadeždom. Iz Beograda je upućen u Zagreb na rad u Kontrolnoj komisiji radionice državnih željeznica gdje je i umirovljen. Umro je 25. XI 1961. u Zagrebu.

[3] Za Tomu Balena Šakanova koji je rođen 29. XII 1912. godine u s. Podomar, Josip Đerđa Stari i Maks Baće tvrde da je već početkom 1934. godine bio povezan s KPJ i upravo zbog toga uhapšen i zlostavljan u zagrebačkoj policiji. Njegovo hapšenje koje su žandari izvršili na livadi kraj rodnog mu sela zvanog Latica, imalo je odjeka u cijelim Krmpotama.

[4] Negdje oko takvih gledanja bio je i Krmpoćanin Tone Balen Jolin, novinar u Sušaku. On je određeno djelovao od 1932. do 1936, prije svega u svom selu Podomar, s tragom i u većem dijelu drugih Krmpotskih sela. Svoje stavove tumačio je i u člancima u listu »Hrvatska misao«. Taj je list koji izlazi 1935—1936. godine, zbog takvih sadržaja i izrazitije suradnje s predstavnicima marksistički orijentiranih ljudi Sušaka ubrzo zabranjen, a Tone Jolin je radi tih svojih političkih gledanja bio uhapšen.

bave, a religiozne praznike slave i iz tradicije koja za tu priliku predviđa nabavu nove odjeće, bolju zabavu, »bogatiju« trpezu, zaruke, ženidbe i slično.

Vrijeme poslije ekonomske krize i nakon diktature postaje dinamičnije i u političkom previranju.

Od 1935. godine dalje u Krmpotskom kraju sve se više dolazi do naprednijih saznanja i jasnijih gledanja na vlastiti položaj. Tome, uglavnom, pridonose oni koji su u diferencijaciji stanja aktivnog življa Krmpotskog kraja prikazani kao prvi. Dakle, oni što odlaze na radove i vraćaju se u kraćem ili dužem vremenskom razmaku. To je i razumljivo s obzirom na to da su češće u kontaktu među sobom, a i sa svojima u zavičaju. Odlaskom na rad oni su, osim upoznavanja tamošnjih prilika, dolazili u doticaj i s organiziranim radnicima te tako i do saznanja o potrebi i oblicima borbe za prava radnih ljudi. Bilo je dosta slučajeva da tako uđu i u štrajk. Prema izjavama mnogih ljudi iz selâ Krmpotskoga kraja koji su rođeni između 1900. i 1920. godine, može se zaključiti da nema čovjeka tih generacija koji je odlazio na radove, a da bar jednom nije organizirano sudjelovao u štrajku.

Dobar dio njih postajali su tokom vremena i povremeni članovi URSS-a. Neki su, zavisno od vremena provedenog na radu, bili i trajnije organizirani u ovim sindikatima. Neki su imali i sindikalne funkcije ili su bili u štrajkaškim odborima. Tako je na primjer:

— na pruzi Priština — Peć gdje je produžena poznata eksploatacija radne snage s pruge Kraljevo — Kosovska Mitrovica, 1934. godine predsjednik štrajkaškog odbora bio Joso Blažević Tomin, a jedan od članova i Anton Pavelić Popo koji je te godine i hapšen, a u sušačkom zatvoru i zlostavljan;

— u štrajku na Unskoj pruzi 1937. godine[5] Mile Balen Lujin vodi blagajnu sindikalne podružnice i član je štrajkaškog odbora. Uz njega su u štrajkaškom odboru bili Ivica Vukelić Evin navodno kao tajnik spomenute podružnice URSS-a, koji počinje izrastati klasnom sviješću, odanosti i čvrstinom sve više u pravog borca radničke klase,[6] i Tomo Balen Pedula, jedan od govornika na tadašnjoj proslavi Prvog maja;

— u valjevskom štrajku 1939. godine u štrajkaškom odboru je i Dragan Balen Pedula, a uz njega se tu aktivira i omladinac Jože Balen Šakanov koji je tada i uhapšen, ali pod pritiskom štrajkaša odmah i pušten.

---

[5] Fotomonografija Crikveničko-Vinodolske rivijere kaže da je taj štrajk bio 1938. godine. Međutim, Tomo Balen Pedula i Anton Pavelić Popo izjavljuju i nekim činjenicama dokazuju da je to bila 1937. godina.

[6] Ivica Vukelić Evin rođen je u s. Bile 1919. godine. Već kao osamnaestogodišnji omladinac postaje član URSS-a, a kasnije prema nekim podacima i član KP. Inače vrlo skroman i nenametljiv. Njegova aktivnost, pogotovu ona u Zagrebu za vrijeme okupacije, još se istražuje. Zna se da je u Komandi »Mornarice NDH« radio po zadatku Partije, navodno kao član Vojnoga komiteta. Na tom zadatku biva i uhapšen 1943. godine, a zatim je i ubijen. Podatak iz »fotomonografije« koji govori da je uhapšen 1941. godine, a ubijen 1942. godine, nije točan.

Međusobnim povezivanjem vani na radu, pojedinci su došli i do napredne knjige koja bi se čitala na licu mjesta ili su je donosili u svoj kraj. Tako su u Kulen Vakufu čitane knjige koje je imao Ivica Vukelić Evin, kao: »Umovanje zdravog razuma« od Pelagića, »Moskva — Madrid — Njujork« i druge, a Tomo Balen Pedula je u Podomaru zimi znao organizirati da se i zajednički pročitaju pojedini odlomci nekih knjiga, na primjer: »Mati« i »Moji univerziteti« od Gorkoga ili druga štiva. Tih godina Tomo je u ovim selima bio među prvima u čitanju i političkim diskusijama, a i u nekim akcijama vani na radu.

Mile Pavelić Čambre, Mile Krpan Joškanov, Tone Krpan Jandresina i Mate Mutorac Lujin ,a i drugi također su znali donijeti po koju naprednu knjigu. Zna se da su u tim predratnim godinama ponegdje čitane i knjige: »Kako se kalio čelik«, »Deset krvavih godina«, »Današnja Rusija«, »Crveni dusi« i druge, a znala se naći poneka i s naučno-marksističkim sadržajem.

Osim s radova, neke od ovih knjiga donosili su i pojedinci od onih koji su živjeli u gradovima, prije svega iz Zagreba.

Tim putovima ovi su pečalbari sve više saznavali i razvijali političku svijest. Ta saznanja doduše još nisu i potpunija klasna određenja, ali su zato sve više ljevičarska.

Mnogi se ljudi iz Krmpotskoga kraja sjećaju kada je 1938. godine Mile Krpan Joškanov ,izlazeći između okupljenih ljudi koje su motrili žandari — na školsko stepenište, rekao: »gospodo žandari odstupite« i počeo govoriti o slabosti i nedostacima upravljanja. To je on prenosio na mjesne prilike kako žandari ne bi imali razloga da ga uhapse. Inače, većina ljudi znala je na što on zapravo misli. Te nedjelje on je i zapjevao pjesmu: »Ustaj, seljo, ustaj, rode, u narodni front slobode«, pa se smatra da je on tu pjesmu koja se kasnije pjevala, i prenio u tu sredinu.[7]

U Krmpotski kraj je tada netko od ovakvih ljudi donio i pjesmu — »Od Sušaka do Kotora, cvili raja od nevolja, gladna kruha, žedna vode, željna pravde i slobode«, a 1939. godine su Frane Blažević Šicar i Joso Blažević Vidin kazivali Mili Paveliću Vranjašu stihove pjesme — »Budi se istok i zapad« da bi ih on svirao na svojoj tamburi.

---

[7] Stipe Butorac Kopela, rođen 1902. godine u s. Dubrava. Samoinicijativno je na turističku vizu otišao iz Toronta u rujnu 1932. godine u Moskvu, sa željom da se tamo nađe i s Tomom Butorcem. Međutim, kada mu je za mjesec dana istekla viza, Rusi mu u ondašnjim prilikama nisu htjeli produžiti taj dokumenat ni dati mogućnost kretanja, osim, kako je u vizi pisalo, Moskva — Lenjingrad, pa je morao napustiti SSSR. U Krmpote je došao u vrlo teškim okolnostima, zbog nedostatka novca i bojazni od policije. Nakon ponovnog odlaska u Kanadu — prema njegovoj izjavi — povezao se i od 1934. do 1947. bio član KP Kanade (u KPJ-e je od 1949. godine). U Kanadi je u ratu bio član »Vijeća Južnih Slavena« gdje je aktivan u smislu pomaganja NOP Jugoslavije. On i sestra mu Zora davali su znatnije novčane priloge za NOB, a kasnije i za obnovu naše zemlje te za kupnju broda Radnik. 1942. godine javlja se i u kanadsku armiju dobrovoljno, međutim, iz njemu nepoznatih razloga nisu ga pozvali. 1947. godine vraća se u domovinu i odmah se uključuje kao radnik u izgradnju zemlje.

Sve što se čulo o Sovjetskoj Rusiji, bilo je predmet dubokih razmišljanja. Nemir je sve više zaokupljao ljude. Koliko je to bilo jako, vidi se i iz primjera Stipa Butorca Kopele koji je pod svaku cijenu htio da ode u Rusiju. To mu je konačno nekako i uspjelo 1932. godine. Vrativši se, mnogima je, koliko je to onda bilo moguće, znao govoriti o onome što je za mjesec dana mogao vidjeti u Moskvi i Lenjingradu. O tome se i poslije njegova odlaska u Kanadu znalo pričati.[8]

Govorilo se i o španjolskom građanskom ratu, a za njegove strahote htjelo se u crkvenim propovijedima okriviti komuniste. Međutim, ljudi su vani, a pojedinci i u svom kraju saznavali pravu istinu o tom ratu, pa su se tako i odlučivali. Poneki je sudjelovao i u davanju pomoći za španjolske dobrovoljce. Prema nekim podacima na prikupljanju takvih priloga tada je radio Milan Mataija koji je za to bio zadužen i za Krmpotski kraj.

Nije beznačajan utjecaj na Krmpotski kraj ni onih koji su otišli iz ovoga kraja i nastanili se u raznim mjestima Jugoslavije. Oni koji su došli u gradove, već i zbog uvjeta sredine u kojoj su živjeli, znali su se brže zainteresirati politički, a i orijentirati se tako da se većina uključuje direktno u radnički pokret. Kroz URSS, do njegove zabrane, prošli su tako reći svi takvi radnici i obrtnici iz Krmpotskoga kraja, a možda i još netko. Neki sukcesivno do rata izrastaju i u komuniste ili SKOJ-evce, kao:

— u Zagrebu Tone Balen Šakanov, Mihajlo Butorac Joso, Boško Šnajder Motorista, Zora Butorac Šiljegova i Joso Butorac Katin. Tu su u organizaciju primljeni i Mikula Vukelić Purica i Jurica Butković Rila;

— u Karlovcu Ivo Blažević Moro;

— u Kragujevcu Mile Komadina Dorin i Dragan Balen Pedula;

— u Mostaru Marijan Pavelić Vranjaš;

— u Sisku Frane Butorac Mijatićev;

— u Sušaku Mile Komadina Popić i Marija Cvitković Rica.[9]

Vjerojatno ovih primjera da je možda netko vani bio organiziran, ima još, ali se o tome dosad ne zna.

I drugi ljudi ovoga kraja koji su živjeli u manjim mjestima, u našoj zemlji i u inozemstvu, uglavnom su bili pozitivno orijentirani.

---

[8] Čak i kasniji vlasnici radnji bili su članovi URSS-a i ostali simpatizeri i pomagači radničkog pokreta.

[9] Za sve koji su ovdje navedeni, još nisu do kraja provjereni podaci o članstvu i o vremenu provedenom u organizaciji. Isto se tako sa sigurnošću ne može tvrditi da organiziranih izvan Krmpotskoga kraja u to vrijeme još nije bilo u spomenutim ili u drugim gradovima i mjestima naše zemlje ili u inozemstvu. I kako svi oni zaslužuju priznanje jer su na određeni način dali doprinos svom zavičaju, nameće se potreba za posebnom obradom materijala o njima, te će i to vjerojatno doći na red.

Gimnazijalci s ovoga područja gotovo bez izuzetka, gledajući svoje siromaštvo i uspoređujući se s buržoasko-građanskom mladeži, tražili su i našli svoje mjesto na lijevoj strani.

Svi ovi ljudi izvana na neki način — pismom, posjetom, donijetom knjigom i slično — kontaktiraju sa svojim rođacima i prijateljima u zavičaju, te se tako i s te strane u Krmpotskom kraju dolazi do dopune u pozitivnim uvjerenjima, što će tokom NOB-e više doći do izražaja.

Među ljudima Krmpotskog kraja koji nisu odlazili ili su prestali odlaziti izvan zavičaja, bilo je također naprednih. Jedan od njih je i Luka Butorac Lukina Bačić, koji se kao član Pčelarske zadruge u Ledenicama i vršeći još neke društvene funkcije, zbližio s Milanom Matijom i Petrom Komadinom, a 1938. godine i s Tomom Strizićem te preko njih i poprima do kraja političko uvjerenje komuniste. Te, 1938. godine, Lukina Bačić donosi i prve knjige od Tome Strizića u Krmpote. Između ostalih to su: »Putovanje po SSSR-u od A. Cesarca, »Prirodna bogatstva Rusije« i »Ekspedicija na Antarktik«. Ove knjige poslije Lukine pročitao je Mate Komadina Vladin koji uz Lukinu počinje izrastati u odanog omladinca, a kasnije u borca i komunistu, pa ga Lukina uzima za izvršenje raznih konkretnih zadataka vezanih za ovdašnje početke organizacije NOB-e. Zatim su te knjige davane Josi Krpanu Ivinu iz Drinka, jednom od politički najzainteresiranijih i u događajima prisutnih tadašnjih omladinaca Krmpotskoga kraja, da on osigura dalje njihovo čitanje. Kasnije Lukina donosi i drugu literaturu od Strizića i Mataije. On u svibanjskim općinskim izborima 1940. postaje i odbornik općinskog odbora Ledenice kada je, kako se zna, zaslugom Milana Mataije za načelnika općine izabran Josa Čulinović Beg koji je još 1920. bio član KP.

Od mlađih ljudi koji su se zadržali kod kuće, ističe se Mirko Balen Šakanov. On 1933. godine izučava krojački zanat u Zagrebu, a kasnije je pomoćnik u krojačkoj radnji Tome Strizića. Mirko tu od Tome neposredno dobiva politički odgoj da bi kasnije postao i komunistom. No tog mladog čovjeka već je načela teška bolest tuberkuloze, ona ga zaokuplja i ruši, te on gubi na tempu. Vjerojatno je i Mirko donosio neke od naprednih knjiga od Tome Strizića.

U ovakvu stanju prošle su u Krmpotskom kraju agitacije i izbori 1935. i 1938. godine. Prošlo je i stvaranje banovine Hrvatske. Na jednim i drugim izborima ljudi toga kraja gledali su kako onemogućiti predstavnike režima — Jeftića i Stojadinovića, pa zato, osim nekolicine, svi glasuju za kandidate udružene opozicije.

Interesantno je da i uz stalnu, povremeno i vrlo jaku agitaciju i navaljivanje na ovog malog čovjeka Krmpotskoga kraja od raznih poslanika i političara, žandara i popova, a relativno tako malo organiziranog djelovanja Partije na njega, on se nije zbunio. Bilo mu je dovoljno to malo što je čuo o borbi koju treba voditi i o pravdi koja se čeka, pa je s time, uz svoj zdravi instinkt i daljnje kretanje među

ljudima, brzo znao shvatiti što je negativno, a šta pozitivno u političkim kretanjima. Svakako je najprije uvidio opasnosti od nacionalističkih tendencija, a da ih odbaci, pored ranijih, osjećanja, a i postupnih saznanja u svom kraju, pomoglo mu je i to što je, odlazeći na radove u Srbiju, Bosnu i drugama, zapazio da politika veliko-srpske buržoazije na meće iste socijalne muke i tamošnjim ljudima, pa je u pitanju tko je tu uopće i slobodan. Ova konstatacija te zajednička borba za poboljšanje radnih uvjeta i plaća, razmjena misli i razni kontakti, drugovanje s radnicima i prijateljstvo među stanovništvom u raznim krajevima utvrdili su odluku ljudi ovoga kraja da nikada neće biti šovinisti. Upravo to, prije svega, za svagda zapečaćuje bilo kakvu mogućnost utjecaja Pavelića u Krmpotskom kraju, pa se ljudi odavde nikada ne zainteresiraše za tog izroda i njegove manijačke ideje. Ovime je svakako već tada dat nepobitan dokaz da ljudi Krmpotskoga kraja, kao Hrvati, imaju jake osjećaje za jugoslavenstvo i za potrebu jugoslavenskog zajedništva.

Daljnja shvaćanja i evoluiranja u političkom kretanju Krmpotskoga kraja vjerojatno dobro ilustrira podatak da uza sva nastojanja i aktivnosti HSS-a, ona se ovdje čvršće organizacijski, a njena vojna organizacija, Mačekova zaštita, nikako i nikada nisu mogle formirati.

Režimske organizacije također u ovome kraju nisu imale uporišta, a time ni mogućnosti da se koja od njih oformi.

Ovi su ljudi svoje mjesto i političko svrstavanje tražili među radničkom klasom.

Tako je, eto, išao put političkoga gibanja kroz Krmpotski kraj. Tako je prodirala lijeva orijentacija, da bi ona četrdesetih godina i vladala gotovo svim ljudima toga kraja. Očito neorganizirano, ali odasvud pomalo daška revolucionarnog vjetra. U svakom slučaju malo, no ipak dovoljno da se stvori klima izražajnijeg lijevog strujanja.

Iz navedenih činjenica lako se uočava kako su ljudi iz Krmpotskog kraja malo po malo jako u relativno dužem roku, gledajući svoju situaciju i okolnosti drugdje, uz utjecaj izvana i međusobno, usmjerivali sebe, ispravljali se i stvarali jedinstveno slobodarsko uvjerenje. Dobar dio njih bio je čak jako blizu komunističkog shvaćanja, a neki su se i smatrali komunistima.[10] Međutim, tadanje mogućnosti organizacija gdje su postojale i pojedinaca organiziranih komunista s jedne strane, a uvjeti i način života, neki ostaci patrijarhalnosti i nedovoljna obrazovanost u vlastitoj sredini s druge strane, sputavali su hod do kraja, i ovaj kraj ostao je bez svoje komunističke organizacije, pa i bez bilo kakve povezanosti sve do kraja 1940. godine. Ljudi su u svojoj

[10] Tomo Balen Pedula na primjer za sebe tvrdi da je bio član KP od 1936. godine u Kragujevcu, a da ga je u Partiju primio Kruno Prpić, ali da je živio izvanpartijskim životom. No kako on nema nikakvih dokumenata o tome ,njegova izjava ostaje otvorenim pitanjem.

svijesti došli samo do toga stupnja da predstavljaju dobar materijal za političko djelovanje komunističke partije u toj sredini, jer su među sobom zaista stvorili gledište ljevičara. I kako partijske organizacije još nema, oni će ostati takvi i dokazivati to opet spontanim djelovanjem sve dotle dok ne budu prihvaćeni i organizirani.

PARTIJSKO POVEZIVANJE I DOGAĐAJI DO KRAJA LISTOPADA 1941. GODINE U KRMPOTSKOM KRAJU

Prvim članovima Komunističke partije na terenu Krmpotskoga kraja postaje u studenom 1940. godine Luka Butorac Lukina Bačić koji se u partiju prima na sastanku u kući Milana Mataije uz prisutnost Tome Strizića.

U partiju je prema izjavi Petra Komadine te godine, a možda i prije, primljen i Mirko Balen Šakanov.

Oba ova člana pripadaju takozvanoj ledeničko-krmpotskoj partijskoj organizaciji formiranoj također u studenom 1940. sa sjedištem u Mataija Dragi.

Gledajući današnjim očima, vezano s ondašnjom političkom situacijom u zemlji i s pozitivnom klimom u Krmpotskom kraju gdje se tada čuju i parole »Savez s Rusijom«, očekivalo bi se da bar sada kada su uspostavljene partijske veze, počne brži i konkretniji prilaz određenim ljudima u cilju njihova pripremanja za kandidatski staž ili za direktan prijem u Partiju, a onda i stvaranje zasebne partijske organizacije za Krmpotski kraj. No takva očekivanja čini se da u to vrijeme još nisu mogla biti realnost.

Lukina i Mirko doduše prilaze ljudima pojedinačno. Međutim, u tom prilazu ima nepovjerenja, nejasnoća u metodi i formuliranim sadržajima žive riječi. I dalje se ide na duge relacije, a vremena nema. Tako na primjer Lukina prilazi Mati Pavličeviću Marinu davanjem knjige »Umovanje zdravog razuma«, a čitanje najavljuje i mlađem omladincu Ivici Butorcu Josačinu. Tako »iz daljega« prilazi još nekima. Ovaj primjer ne znači opću karakteristiku prilaza ljudima. No, ma u koliko slučajeva to bilo, za 1940. i 1941. godinu ovakav je put očito prespor.

Nije bilo dovoljno koordinacije, čak ni između Lukine i Mirka. Nekako se nazire da je i sekretar Mataija tada s njima dvojicom radio više pojedinačno, a da je rada na partijskim sastancima organizacije bilo manje.

Pojedinačnog kontaktiranja Mataije, pa i Strizića, bilo je i još s nekim ljudima iz Krmpotskoga kraja.

Zna se na primjer da je Milan još 1938. kada je radio na sindikalnoj organizaciji — URSS-a kirijaša, u vezi s tim, a i prije kontaktirao s Milanom Komadinom Popićem za koga Petar Frković tvrdi

u prilogu za biografiju Milana Mataije na strani 4. da je već tada bio »član KPJ« i sindikalni radnik.[11]

U prvoj polovici 1941. godine, ako ne i prije, Milan je kontaktirao i s Milom Pavelićem Čambrom — po Petru Frkoviću — u »formiranju partijske organizacije Ledenica i Krmpota« (strana 8), tada kandidatom KPJ-e. Tu Frković kao kandidate navodi i Srećka Balena Pedulu i Mikulu Vukelića Puricu. Međutim, Lukina danas ne može ništa reći o statusu u pogledu organiziranosti Popića, Čambre, Srećka i Purice.

Zato je do prije kratkog vremena vladalo mišljenje da u ovom kraju nitko nije ni bio organiziran u Partiju do konca 1941. godine, osim Lukine Bačića. To čak tvrdi i Mikula Vukelić Purica u svojim »Sjećanjima« gdje za sebe kaže da je tek poslije rata saznao (od druga Meleša) kako je u Zagrebu tretiran kao skojevac od 1938. godine. Druga priopćivanja o primanju u organizaciju do dolaska u partizane Purica nigdje ne spominje ,pa tumačenje Petra Frkovića, bar što se tiče kandidatstva Srećka i Purice vjerojatno treba shvatiti da je počelo prije ili njihovim dolaskom u partizane. Zatvorenost i konspirativnost je, po svemu se čini, bila karakteristična i tada — koncem 1940. i 1941. godine u partijskom radu, bar što se Krmpotskoga kraja tiče — to je svakako činjenica.

Opreznost je u svakom slučaju bila potrebna, pogotovu početkom okupacije gdje je jedna riječ mogla dovesti do gubljenja glave, ali tolika za sve to vrijeme i u takvoj sredini možda nije morala biti jer je išla nauštrb brzine, koordiniranja i sistematičnosti. Ovo tim više što su i Lukina i Mirko kao članovi Partije tada bez dovoljno znanja i iskustva.

Partijski sastanak ledeničko-krmpotske organizacije koji je održan 3. I 1941. godine, u Mataija Dragi, sigurno je imao velik značaj jer se tu govorilo o političkoj situaciji, a s tim u vezi i o narednim zadacima. No zahvaljujući ovakvoj zatvorenosti, sporom i nedovoljno aktivnom radu, jako malo je od zaključaka s toga sastanka došlo do šireg kruga ljudi u Krmpotskom kraju. Zna se da je 28. i 29. III 1941. godine od sekretara ledeničko-krmpotske partijske organizacije bilo organizirano raspačavanje letaka koje je izdao Centralni komitet KP Jugoslavije — i u Krmpotskom kraju. Lukina i Mate Komadina Vladin dali su te letke nekolicini ljudi, vjerojatno i Mirko.[12] Međutim, nije se išlo u širinu, i tako je ta važna poruka Partije putem letka o izdaji vlade Cvetković — Maček i o obaranju trojnog pakta, vjerojatno

[11] Ana Mataija, supruga Milanova, tvrdi da ju je Milan oko tri puta slao k Popiću u Sušak, gdje je ovaj tada radio, i da joj je tom prilikom Popić dao članske knjižice, markice i blagajničku knjigu. Dakle, sve što je bilo potrebno za organizaciju sindikata koju je Mataija osnovao.

[12] Marija Pavelić Stojević (Valašova) kaže da je negdje pred aprilski rat na pilani u Vodicama vidjela kako se Mikula Purica i Jurica Butković Rila došaptavaju, a sutradan je našla letak na kojemu je — po njenu sjećanju — nešto pisalo o Cvetkoviću-Mačeku i trojnom paktu. Letak, ako je zaista tu bio, ukoliko nije došao putem Mirka, mogao ga je donijeti i Rila iz Zagreba.

i o pozivu na obranu zemlje, ostala prilično nepoznata za ljude, a situacije su se tada mijenjale čak i u satima.

Tih je dana počela i mobilizacija za aprilski rat. Lukina je također mobiliziran. Bilo je tu i tamo zbunjenosti. S sjedne strane što se znalo da Hitler ima sporazum sa Staljinom o nenapadanju, a Jugoslavija je usamljena i okružena, a s druge sjećanje na sve one nedaće nacionalne i socijalne prirode koje su ljudi trpjeli u toj kraljevini Jugoslaviji. No svijest da će Talijani, ako im se ne odupru, već za koji dan biti tu te uzeti i to što je još ostalo od slobode, i više od toga — uzeti vlastito ime, jezik i ognjište. Zato, iako mnogima nije rečeno da treba ići u rat i Jugoslaviju takvu kakva je braniti, ljudi se odazivlju u vojsku, mada su neki — zbog radova vani ili što se za pojedince nisu znale adrese — izostali.

Pri odlasku u vojsku bilo je i oduševljenja jer se računalo da će se bar s Talijanima lako obračunati. Međutim, desilo se ono što je već »visilo u zraku« tih dana, Talijani nisu još ni pomišljali da prijeđu Rječinu,[13] a na sjeveroistočnim granicama je puklo. Oficiri napuštaju vojsku. Rasulo počinje. Lukina je tada na položaju u šumici kod Sv. Barbare iznad Selaca, a Mirko Balen kao drugi član ledeničko-krmpotske partijske organizacije boluje kod kuće.

Na položaju s Lukinom našao se i iz Karlovca mobilizirani Krmpoćanin Ivo Blažević Moro koga su Lukina i Milan Mataija već poznavali kao aktivistu u Karlovcu.[14] Lukina i Moro, poluinformirani i svaki s puškom odlaze kućama u Krmpote, s tim što Ive Moro tu prethodno sakriva pet pušaka, jedan puškomitraljez i dva sanduka municije. Usput Lukina i Moro i drugima govore da oružje nose kućama. Mikula Purica u svojim »Sjećanjima« kaže da je i Mirko govorio kako oružje treba uzeti, a Ivka Filipović Terina to isto izjavljuje i za Čambru. Međutim, sigurno to ne bi bilo dovoljno, za uzimanje onoliko oružja koliko ga je u Krmpotskom kraju uzeto, da se opet nije probudio onaj instinkt i logika proistekla i iz one vlastite orijentiranosti pojedinaca, pa je to svakome govorilo da će oružje trebati. Ovdje je svakako bio važan i primjer onih koji su uzimali oružje, i kako je to Lukina učinio prvi, možemo reći da je partijska direktiva o uzimanju i skrivanju oružja bila tu prisutna.[15]

---

[13] Tadašnja granica između Jugoslavije i Italije išla je i donjim dijelom toka Rječine.

[14] Mate Blažević, Ivo Moro, prvobitno građevinski radnik, a zatim brijački radnik. Rođen 1895. godine u Starom Selu. U Karlovac došao negdje oko 1925. godine, gdje odmah stupa u radnički pokret. Član je URSS-a i aktivni je sudionik štrajkova. Kasnije postaje i član KP (u OK SK Karlovac pronađen je njegov karton u koji su unijeti neki najosnovniji podaci). Podataka od kada je član Partije, nema. Njegova supruga Barica koja je član SKJ od ožujka 1942. godine, tvrdi da je on predratni član KP. Moro je umro 25. V 1967. godine.

[15] Na Zabukovce je djelovao i primjer Krmpoćanina Franje Tomljenovića Vorge, sušačkog lučkog radnika, koji je prema pričanju Mila Pavelića Vranjaša, bježeći iz Sušaka pred Talijanima k svojim rođacima u Zabukovac,

Neki su sigurno i iz tradicionalne ljubavi prema oružju nastojali doći do njega.

Dakle, bilo kako mu drago, ali iz velikog broja kuća bar po jedan čovjek uzeo je oružje.

Kroz Krmpotski kraj prolazili su tada dijelovi Primorske divizije bivše jugoslavenske vojske. Jedna četa je još u organizaciji položaja bila smještena u školi kod krmpotske crkve, s isturenim odjelom u s. Drinak. Ta četa rezervista razišla se na prvi glas o raspadu i ostavila dobar dio svoga oružja. To oružje uzimali su ljudi iz bližih donjih krmpotskih sela.

Povlačeći se, neke jedinice jednog puka Ličkog odreda, ostavljale su tu i tamo oružje, počev od s. Bile, a u Krivom Putu dočekali su ih pripadnici Mačekove zaštite i neki civili, te se velik broj vojnika tu dao razoružati. Od toga oružja uzeli su ljudi iz Gornjih krmpotskih sela koliko su mogli jer su im — čim su se počeli osjećati sigurnijima — ustaše civili i Mačekova zaštita sprečavali uzimanje oružja čak i prijetnjom strijeljanja.

Nekoliko pušaka i jedan pištolj kupljeno je ili u razmjeni za civilnu odjeću dobiveno u Zabukovcu od mornara s broda Silni.[16]

Računa se da je tada u Krmpotskom kraju moglo biti prikupljeno nešto iznad 100 pušaka, 4—5 puškomitraljeza, više od 10.000 metaka i nekoliko pištolja.

Određen broj ljudi uzeo je i po više komada oružja, računajući već onda, ako se bude moralo predavati, predat će nešto da bi zavarao, ali će bar jedan komad na račun toga moći zatajiti.

Talijani su po svom dolasku na Krmpotskom prostoru prvobitno kao uporišta zaposjeli Žrnovnicu i Cvitkoviće, a odmah potom Kozicu i Čardak, tako da su time uz garnizon u Ledenicama i uporište Gradina imali pod kontrolom cestu i obalni dio između Novoga i Senja, isto tako i sav donjokrmpotski prostor, računajući da će im ta uporišta prema potrebi biti i osnovica za izlaske u gornje dijelove Krmpotskoga kraja.

Nosioci ustaške vlasti u Senju i Novom Vinodolskom odmah poslije okupacije pokušavaju pronaći svoje predstavnike putem kojih bi oformili vlast u Krmpotskom kraju. Nekolicinu su odabrali, misleći da će im to zbog svoje prirode posla ili prezimena služiti. Međutim, kod nekih svijest, kod drugih javno mjenje učiniše da od toga služenja ne bude ništa. Ostao im je vjeran samo Milan Kalanj, »Mile ustaša«, koji je u Ledenicama primio dužnost općinskog tabornika. No ta njegova vjernost nije iskorištena potpuno jer su tog izdajnika ovoga kraja nakon izvjesnog vremena likvidirali.

---

usput uzeo puškomitraljez i sanduk municije, a čim je došao u spomenuto selo i ostavio oružje i municiju kod rođaka, odmah je pošao u Krivi Put te tamo uzeo punu karu municije i još jednu pušku i sve to prenio u Zabukovac.

[16] Potopljen od posade u rajonu Klenovica da ne bi pao u ruke neprijatelja.

Kotarske oblasti Senja i Novog formirale su žandarmerijske stanice. Osim uporišta u Ledenicama te uporišta miješanog sastava u Krivom Putu i Podbilu, na ovom terenu formiraju i žandarmerijsku stanicu u Alanu.[17]

Pošto su se dislocirali, Talijani izdaju proglas da se preda oružje, a za eventualno oglušenje odredili su kaznu smrti strijeljanjem. Razmišljalo se i komentiralo o proglasu. Nametnuti seoski starješine, bojeći se za sebe, i neki stariji ljudi zastrašivali su mlađe, a žandari iz Krivog Puta i Ledenica ili ustaše koji su upućivani iz Senja, prijetili su jer se znalo da veliki broj ljudi ima oružje. U takvoj situaciji većina je odlučila, kako se već i prije zaključivalo — predati, ali i ostaviti (zatajiti). U svakom slučaju predano je više nego što je trebalo, jer je većina ljudi prepuštena sama sebi da o ovome odluče. No i poslije te predaje u Krmpotskom kraju ostalo je još preko pedeset pušaka, dva puškomitraljeza, nekoliko tisuća metaka i tri pištolja.

Kod prikupljanja i sakrivanja oružja bilo je primjera koji su zaista predstavljali i posebnu hrabrost. Tako Ive Moro nakon svog povratka iz Mataija Drage, kud je u svibnju išao da pita Milana Mataiju što će raditi s oružjem koje je sakrio u kapitulaciji, pošto je dobio zadatak da oružje prenese u borovu šumicu kod lugareve kuće u Drinku i tamo zakopa, nekoliko puta odlazi do kapelice iznad Selaca i uza sve opasnosti uspijeva prenijeti svih pet pušaka, puškomitraljez i municiju, samo ne u Drinak već kod roditeljske kuće u Staro Selo.

Kata Butorac — Lukinova supruga — također je pokazala hrabrost kada je početkom šestog mjeseca, idući iz Novog, po uputama Petra Komadine prenosila na svom konju dvije vreće municije od kapelice sv. Antuna — pored Talijana i žandara — u Ledenice Antonu Komadini Curkiću.

Zbog pušaka koje su sakrili Joso Krpan Ivin i Tone Krpan Ružin, uz prijetnju je vršeno nekoliko detaljnih premetačina njihovih kuća. Prva je izvršena 28. IV 1941. Jednom su žandari bili i na pravom tragu Josine puške, ali ova dvojica ostala su nepokolebiva i uspjela sačuvati obje da bi ih na vrijeme dali na pravo mjesto.

Mile Čambre je i u takvoj situaciji kad je prijetila opasnost otkrivanja i strijeljanja, čak i poučavao u gađanju nekoliko mladića koji nisu služili vojsku.

---

[17] Žandarmerijska stanica u Alanu formirana je 10. XII 1941. godine, vjerojatno po ranijem planu kao reakcija Senjske kotarske oblasti na događaje koji su se odigrali tih dana u Krmpotskom kraju. Može se pretpostaviti da je bilo u planu na Krmpotskom prostoru formiranje bar dviju žandarmerijskih stanica ili međustanica, jer veliki župan iz Senja, izvještavajući pretpostavljene 13. IX 1941, govori da su poslije ulaska Rusije u rat, zbog komunističkog djelovanja, najugroženija mjesta kojima je najpotrebnija zaštita, u Općini Ledenice, osim zaseoka Mošune i Stalka, još i Podomar i Bile. Navedeni su događaji, međutim, ako je ovakvih planova i bilo, omeli takvu mogućnost kontrole teritorija bilo od okupatora, bilo od njihovih slugu — domaćih izdajnika.

Nakon izvjesnog vremena, po nekima koncem svibnja ili u prvoj polovici lipnja — Fotomonografija Crikveničko-Vinodolske rivijere kaže 26. VII 1941 — Ivo Moro uz pomoć Tome Balena Pedule organizira sastanak kod Blažević-stanova na Malom Ruševu.[18] Na tom sastanku se govorilo o ustašama kao slugama okupatora, da se stvori evidencija sakrivenog oružja i da se pažljivo prate daljnji događaji. Sastanku su uz Iva Mora i Tomu Pedulu prisustvovali: Mirko Balen Šakanov, Srećko Balen Pedula, Mile Balen Lujin, Pave Butorac Iličin i Anton Pavelić Popo, a prema anketi Mila Balena Lujina još i Mile Pavelić Čambre i Mirko Balen Perin.

Iako na tom sastanku nisu donijete neke konkretne odluke, on je ipak dosta značio jer je naviještao neko očekivanje.

Da li je ovaj sastanak Moro održao samoinicijativno ili mu je pojedinačno za ovo dao zadatak Milan Mataija kad je bio kod njega zbog oružja, ili neka druga veza, nije utvrđeno.

Interesantno je, međutim, da je sastanak organizirao Moro kao došljak iz Karlovca, a ne Lukina ili Mirko, članovi ledeničko-krmpotske partijske organizacije.

Do napada na SSSR imalo se osjećaj kao da se tadašnja neizvjesna situacija potrajati dulje. U općini ledeničkoj počela se koncem svibnja dijeliti i neka mizerna aprovizacija (snabdijevanje na karte). Otpočeli su i radovi na cesti Povile — Klenovica i na pilanama. Trebalo je negdje zaraditi dinar — kune su izišle kasnije. Jedina mogućnost zaposlenja bila je cesta Povile i pilana Vodice, ili odlazak u Njemačku.

Pilane su radile za Talijane te je tako i Vodička pilana imala izrezati 1000 m^3 građe Talijanima. Ljudi su najradije odlazili raditi na cestu Povile gdje je u toku nekoliko narednih mjeseci na taj posao pošlo nešto preko 70 ljudi iz Krmpotskoga kraja. Nekoliko ljudi iz Zabukovca, Podomara i Alana zaposlilo se i na Vodicama. Manji — do sada točno neutvrđen — broj ljudi otišao je i u Njemačku. Međutim se većina, vidjevši stvarno stanje kud su došli, vratila već do kraja 1941. godine.

Na Vodicama se desila jedna spontana demonstracija koja opet govori u prilog zdrave slobodarske orijentiranosti ljudi Krmpotskoga kraja. Naime, među Krmpoćanima i nekoliko Alanara, u želji da se zaposle, došao je na Vodice i izvjestan broj Drežničana, jer su između ostalog računali da će se tako među Primorcima s kojima su i prije radili ,nekako zaštititi od ustaša koji su već otpočeli divljanja.

Upravnik pilane, čovjek ustaškog povjerenja — Marjanović, nije htio primiti dva-tri ranija radnika Krmpoćanina, a od Srba Drežničana

[18] Tomo Balen Pedula tvrdi da je sastanak na Malom Ruševu održan prije napada na SSSR, a on to, kaže, zna po tome što je odmah poslije 22. lipnja on dospio u senjski zatvor. U anketi Mila Balena Lujina stoji da je sastanak održan u VI mjesecu. Dakle, termin ovoga sastanka još nisu uskladili njegovi sudionici, pa se traga za nekim zapisima Iva Mora koji navodno vjerodostojno o tome govori.

nikoga. Videći to — Mile Čambre, Mile Pavelić Vranjaš, Pave Butorac Iličin, Ive Filipović Indus, Mate Stojević Ćopo i Marko Balen Perin zaključe da se stupi u štrajk, Mile Vranjaš izabran je za predstavnika radnika. Uvjeti su postavljeni: kao prvi, zaposlenje svih, što je do kraja korišteno u prilog Drežničana, zatim skraćenje radnog vremena s 10 na 8 sati i povećanje satnice za 25%, što znači na 10 dinara. Svoj zadatak pregovarača Mile Vranjaš očito je dobro obavio, pa je zahvaljujući tome i upornosti svih štrajk uspio.

Iz svega je najvažnije da su svi ovi ljudi Krmpotskog kraja, kao i do tada, i dalje htjeli dijeliti svoju sudbinu sa sudbinom svoje braće i drugova — Srba Drežničana.

Nekoliko drugova Drežničana, da bi se sačuvali od ustaša, dolazilo je i na košnju trave u neka krmpotska sela. Tako je uspjelo da se u radu na Vodicama i košnjom zaista i spase od terora i ubojstava što su im pripremali pomahnitali uštaški krvoloci.

Mikula Purica je na račun toga što je radio na izgonu drva za pilanu Vodice, prikazujući povećano brojno stanje ljudi i konja, dizao veće količine hrane nego mu je trebalo, pogotovu kukuruza. Taj kukuruz je on u nekoliko navrata na konjima prenosio u drežničko selo Tomiće jer je tamo vladala nestašica, a ljudi zbog ustaškog terora nisu smjeli ići u Ogulin, a ni drugamo radi nabave, pa je i ovo dobro došlo tamošnjim stanovnicima da poprave svoju tešku situaciju. Usput bi Purica razmijenio i mišljenja — prema njegovu sjećanju — s Nenadom, Pepom, Perom i Dušanom Tomićem Belim i drugima o političkoj situaciji i o događajima općenito. Tako je i ovaj primjer pridonio daljem jačanju bratstva i jedinstva u tim teškim danima pred ustanak.

Napad Nijemaca na SSSR, koliko je bio iznenadan, toliko je u ovome kraju donosio vjeru da će se sada sve brzo rasplesti jer se računalo na jačinu Rusije, a time i na mogućnost brze pobjede nad Nijemcima. To je bio momenat kada se partijska aktivnost morala osjećati znatno jače jer je realnost za to bila tu. Istina, pojačale su se i mjere kontrole nad narodom. Ustaše su tada češće, kao i žandari, a i Talijani, patrolirali po selima, kontrolirajući što tko radi i kako se vlada.

Suprotno očekivanju, na istočnom bojištu napredovali su Nijemci. To su ustaše htjeli iskoristiti, i to dvojako — za učvršćenje svoje vlasti i za slanje ljudi na istočno bojište.

Upravo ovdje uslijedio je još jedan događaj koji je spontano potvrdio spomenutu opredijeljenost naroda Krmpotskoga kraja.

Naime, kako do tada ustaše nisu imale nikakva uspjeha, a ni oslonca u Krmpotskom kraju, iskorištavaju religiozni praznik Sveti Jakov (25. VII) kojemu je posvećena krmpotska crkva. Toga dana dovode jednu polusatniju (50—60) ustaša specijalno odabranih, odjevenih, naoružanih i za ovu priliku pripremljenih. Dovedena je i jedna desetina pripadnika talijanske vojske. Dolazi i veliki župan profesor Mirko Sušić. Sve ovo u cilju da se održi masovni zbor.

Ljudi prethodno ništa nisu znali pa se prikupio, kao i ranijih godina, velik broj naroda. Nakon mise koju je toga dana održalo nekoliko svećenika, otpočeo je zbor. Glavni govornik bio je veliki župan. Cilj je pridobivanje ljudi, stvaranje ustaške organizacije i vlasti te uporedo s tim mobilizacija mladića za ustašku vojnicu.

Veliki župan se profesorski trudio da ljudima »objasni i dokaže« kakve se perspektive otvaraju u novoj državi. Govori o otvaranju raznih službi i mogućnosti zaposlenja, o kolonizaciji na bolje posjede (misli svakako na srpske posjede koje prethodno treba ognjem i mačem raskućiti — nap. B. J.), o privilegijama onih koji se pokažu odanim novoj vlasti. Zatim su ti odabrani ustaše počeli naduto šetati među narodom, bacati sitan novac među djecu, pokušavali su voditi razgovor s omladinom, a pred momcima isticati bodeže i pištolje, hvaleći se kako je lijepo u ustaškoj vojsci.

Iako narod nije bio pripreman, svi su se vladali kao jedan. Za vrijeme govora vladala je opća šutnja, na bilo koje direktno pitanje suzdržljiv odgovor, a kao vrhunac svega — razilaženje slično onom s pogreba.

To je bio javni plebiscit opredjeljenja i pred velikim županom. U ovome treba vidjeti pravo stanje stvari u pogledu klime koja je vladala u Krmpotskom kraju, i to u prvom mjesecu ustanka u Jugoslaviji. Ovdje je nedostajala samo jedna partijska ćelija, a nje nije bilo.

Već početkom VI mjeseca počeli su stizati pozivi godišta 1909—1916. za odlazak u domobrane. Svi su razmišljali da li se odazvati ili ne. Neki su samoinicijativno odlučili da se ne jave. Marko Butorac Pilipac, Ive Butorac Martinčić, Mate Butorac Ružin i još neki ostali su uporni i oglušili su se na sve pozive koje su dobivali. Oni su zbog toga bili u nekoj vrsti odmetništva. Neki su se odazvali da bi se na razne načine — bolešću, poznanstvom, podmićivanjem i sl. — za kraće ili dulje vrijeme izvukli i vratili kućama.

Kada je poziv dobio Mile Pavelić Čambre, on je otišao Milanu Mataiji da ga pita što će raditi. Prema izjavi Milanove supruge Ane Mataija Milan je tada Čambri rekao da se za sada prikrije, a ako nikako ne može, onda od dva autobusa koji voze na liniji Senj — Plase (jedan uz obalu preko Crikvenice, a drugi kroz Vinodol), neka uđe u onaj koji vozi preko Bribira i na kojoj stanici vidi najbolju priliku, da siđe i ode u brda.

Ovu su direktivu neki pogrešno protumačili, pa je bilo govora da je Mataija rekao, ako se zbog opasnosti od represalija ustaša prema obiteljima ne mogu prikriti, neka se odazovu na pozive i tamo u domobranskoj jedinici neka rade među ljudima, a kada uhvate prvu priliku, onda treba da pobjegnu u partizane. Tako su i činili uglavnom svi oni koji su se odazvali. Tako je učinio i Čambre koji se prema izjavi pukovnika za vezu JNA Nebojše Pupića iz Beograda,[19] odmah po dolasku

[19] Nebojša Pupić rađen je u selu Sitnica kraj Ključa. Prvoborac je u svome kraju. Njegova sestra Dobrila, tada student prava, rukovodila je

u Banja Luku povezao s pripadnicima NOP-a, a kad je zatim prekomandiran u Sitnicu, stupa posredovanjem ljudi s kojima je dotad surađivao, u vezu s organizatorima ustanka rajona Sitnice, pa unutar domobranske jedinice izvršava zadatke koje dobiva s terena. Njemu, uz još nekog Krpana, pripada znatna zasluga za oslobođenje Sitnice i predaju domobrana partizanima u studenom 1941. Tada se Čambre vraća u Krmpote.

Bilo kako, ali zbunjenosti u pitanju odaziva na poziv za odlazak u domobrane, bilo je, a tome je subjektivno pridonosila bojazan od represalija nad obiteljima. A ovo je potjecalo u prvom redu od pojedinih starijih roditelja. Objektivan utjecaj na ovo je činjenica što ljudi nisu bili dovoljno informirani i držani u kursu tadanjih događaja.

U toku ljetnih mjeseci i rane jeseni 1941. godine nije se u Krmpotskom kraju osjetilo neko aktivnije partijsko djelovanje među ljudima. Sve se prema dosad poznatom svodilo na održavanje veze, prije svega, između Lukine i Mataije, a od oko polovine sedmog mjeseca Mile Čambre s Mataijom. Da li su tako odvojeno — pojedinačno s Mataijom održavali vezu i Ive Moro i Mile Popić još nije utvrđeno.

Negdje oko 20. kolovoza kod Lukine je s Mataijom bio i Tomo Strizić. Toma je tu ostao dva dana. Tada je on slao Mata Komadinu Vladina u Novi da osmotri i što više sazna o pokretima Talijana i o novostima u gradu te da donese primjerke štampe koju u Novome nađe.

Toma je Lukini tada govorio kako se razvija ustanak na bribirskoj strani i o potrebi i načinu rada s ljudima u Krmpotskom kraju. Bilo je govora i o oružju koje je sakriveno kod ljudi ovoga kraja. Tu je zauzet stav da se na pozive za domobranstvo nitko ne odaziva.

Zbog ovakvih veza rad u Krmpotskom kraju i dalje se odvijao u strogo ograničenoj formi. Lukina je, sam i putem Mata Komadine, a i svoje supruge Kate kontaktirao s ljudima, bilo da je odlazio k njima — češći slučaj, ili da su pojedinci dolazili u Bačiće. Najviše saobraćaja bilo je između Lukine i Mirka. Mate Vladin sjeća se da je po zadatku dolazio u Staro Selo Ivu Moru, u Drinak Josi Krpanu Ivinu i Tonu Krpanu Ružinu, u Klenovicu Petru Komadini, u Grujićima Matu Butorcu Lujinu i drugima. To bi prenosio Lukinove poruke, a kasnije odnosio i štampani materijal. Informirao se o političkom reagiranju ljudi u selu, o kretanjima žandara, ustaša i Talijana i slično. I on je jednom po zadatku odlazio Mirku.

NOP-om 1941. godine u Sitnici i poginula za vrijeme V ofanzive u Crnoj Gori. Njenim imenom naziva se danas osnovna škola u Sitnici. Ona je davala zadatke Čambri dok je bio u domobranima, a u Sitnici on se s njome povezao putem obitelji Babić u Banjaluci i tadanjeg domobrana, inače člana Partije Janka Tučka, radnika iz Duge Rese. Tučak je u ratu prebrodio razne teškoće — hapšenja u ustaškoj policiji i sve patnje partizanskog rata, a 1947. godine bio je kapetan JNA. Nebojša Pupić je 1972. godine bio na službi u VP Beograd kao pukovnik veze JNA.

Čambre je za vrijeme svog boravka kod kuće bio u Mataija Dragi, kod Milana, prema izjavi Ane Mataija — tri-četiri puta. Sjeća se Pave Butorac Iličin da ga je on jednom pratio do Lipnika, a Jože Balen Šakanov zna da je Čambre poslije jednog povratka oko 10. VII na mjestu zvanom Ogradica govorio njemu i Ivici Balenu Medinu da se treba pripremati za borbu.

Interesantno je da je ovaj rad s ljudima »na vezi« više imao obavještajni karakter, a manje da se s njima raspravlja i da se upućuju na političko djelovanje u smislu informiranja, objašnjenja, upućivanja i držanja ljudi kao mase po selima u kursu događaja. Posljedice ovoga svakako su ostale.

Odlazak Bribiraca i nekih Ledeničana »u šumu« pobudio je živ interes kad se za to negdje poslije paljenja pilane na Vodicama saznalo. Ljudi su sada bar toliko znali da je od onog što se osjećalo da negdje »lebdi«, nešto i počelo.

U nekim izjavama anketiranih iz Krmpotskoga kraja stoji da su 15. VIII — što je i godišnji praznik crkve u Krivom Putu — kada je zapaljena pilana na Vodicama, nekoliko omladinaca i omladinki Krmpota uz pjesmu »Oj radniče, umrijet ćeš od gladi, dok ti radnik ne bude na vladi«, razbili sliku Anta Pavelića u gostionici Grge Tomljanovića Puljiza. To je svakako bio izraz njihova raspoloženja u vezi s događajem na Vodicama.[20]

Drugog dana nakon akcije na Vodice — 16. VIII Talijani izlaze iz Senja s četom vojnika u rajon Alan — Zabukovac te ispituju ljude o tom slučaju. No iz odgovora ne mogu ništa zaključiti, pa se — vjerojatno iz straha — vraćaju, a da nisu zašli dublje u šumu prema Vodicama. Takav izlazak još su jednom ponovili.

Zna se da je Milan Mataija imao i održavao partijske veze s Gornjim krajem. On je to činio preko Drežnice, ali i preko Krmpota. Međutim, u srpnju i prvoj polovici kolovoza radilo se i na uspostavljanju i održavanju veza za koje je Rade Končar dao zadatak Ivici Lovinčiću još u Zagrebu da ih uspostavi s Primorcima putem krojačkog radnika u Alanu — vjerojatno se radi o tada jedinom krojačkom radniku iz Alana Jurici Butkoviću Rili iz zaseoka Vrtlina koji je iz Zagreba došao 1940. kao organizirani pripadnik radničke klase.

Da li je ta veza uspostavljena tu s Mataijom ili s Mirkom Balenom, do sada sa sigurnošću još nije utvrđeno. Međutim, ima neprovjerenih

---

[20] Milić Filipović Broza tvrdi da je u tom društvu Krmpoćana bila i Anka Pađen (poslije rata proglašena narodnim herojem) i da je baš ona uz spomenutu pjesmu bacila čašu u Pavelićevu sliku, a tek onda je poslije nje još netko od Krmpoćana bacio čašu ili bocu. Marija Pavelić Štojević Valaševa ovo pobija, a i neki drugi kažu da je sliku svakako razbio netko od Krmpoćana, jer tada od Ledeničana tu nije bio nitko, pa ni Anka. Svi se slažu u tome da su poslije razbijanja slike bili ozbiljno opomenuti te su zbog opasnosti napustili Puljizovu gostionicu i Krivi Put i otišli u Krmpote.

tvrdnji da je, osim Lovinčića, bar jednom na tu vezu dolazila i Ljubica Gerovac.[21]

Sigurno se jedino zna da je Ivica Lovinčić uspostavio veze s Krmpotskim krajem, Senjom i na Krivom Putu (Mrzli Dol) putem simpatizera NOP-a Krmpoćanina Milana Balena Pčelarova — učitelja na Primorskom Veljunu, Božidara Karabaića — učitelja u Mrzlom Dolu, i Mirka Bajte — učitelja na Vrataruši. Ova trojica radila su tad dobro povezani među sobom.

Dakle, u kolovozu je uz partijsku vezu koja u Krmpotski kraj ide od Mataije kao sekretara putem Lukine — člana ledeničko-krmpotske partijske organizacije, moguća i partijska veza s Gornjim krajem.

Osnovne veze svakako su one s Mataijom i s logorom na Viševici jer su one i nosile sve što se može smatrati i nazvati organiziranim partijskim radom — tada, a nešto kasnije te veze i ostvaruju prelazak Krmpotskog kraja u otvorenu oružanu borbu.

Koncem rujna po zadatku Mataije Lukina i Mato Komadina Vladin odnose prve četiri puške Ledeničanima. Te su puške iz sela Bačići.

U nekim izjavama pojedinaca, u vezi s podacima iz Fotomonografije Crikvenićko-Vinodolske rivijere govori se o sastanku ledeničko-krmpotske partijske organizacije u Ričičkom Bilu i o većem broju dolazaka Milana Mataije — samog ili u pratnji Ivana Miloševića, odnosno Petra Komadine te dolazaka Tome Strizića u Krmpotski kraj između sedmog i desetog mjeseca 1941. Međutim, tu ima oprečnosti i nevjerodostojnih podataka, pa se oni još istražuju i provjeravaju. No i kad bi veći dio tih podataka zaista bio povijesna istina, onda su — barem što se tiče ljudi s kojima se prema tim navodima sastajalo u Krmpotskom kraju — ti kontakti završavali uglavnom samo na održavanju veza i za njihove se rezultate malo znalo i osjećalo.

Vjerojatno su neki od Mataijinih dolazaka u ovaj kraj bili s ciljem održavanja veza s Gornjim krajem.

Talijani u situaciji koja se stvara ustankom, na ovom dijelu Primorja uočavaju važnost Krmpota pa se bave mišlju da u nekom od Gornjih sela osnuju garnizon.[22] Tako početkom listopada dolazi jedna četa talijanskih vojnika i stacionira u selu Krmpotska Luka. Razmješta se u prostorije škole i pod šatore, na mjestu zvanom Stipaninovo Javorje. Prvo što su pitali, bilo je — »ima li komunista«.

Dalje je počelo, ako ne pljačka, a ono samovoljno uzimanje živine i namirnica; najviše su uzeli — kokošiju, jaja i drugo — Kati Komadini Vidovoj. Na Luki su ostali oko pet dana, i pošto je pao prvi snijeg, što od zime, što od straha, povukli su se u Novi.

---

[21] Joža Balen Žakanov uz ovu tvrdnju navodi da su jednom on i Mile Balen Lujin pratili Mirka Balena u Alan radi ove veze, ali toga dana nije nitko došao. No on je kasnije čuo da je ta veza postojala.

[22] Talijani u to vrijeme imaju manji garnizon i u Krivom Putu. Do sada još nije utvrđeno njegovo brojno stanje.

Poslije odlaska Talijana prema izjavi Pava Filipovića Zekina sredinom listopada, a možda i studenog, u selo Podomar noću dolaze Milan Mataija i Petar Komadina[23] te se tu održava sastanak kojemu su prisustvovali Mirko Balen Šakanov, Srećko Balen Pedula, Pave Filipović Zekin, Ive Krpan Juranko i Franjo Stojević Ćopo.

Mataija je tu govorio o potrebi okupljanja ljudi i oružja te o sprečavanju daljnjeg odlaska u domobrane.

Nakon završenog sastanka Srećko je otpratio Milana i Petra do s. Crna, a da bi sa sebe skinuli sumnju, sudionici su se dogovorili — navodno u sporazumu s Mataijom — i sutradan prijavili Talijanima da su kod njih jučer bili neki nepoznati trgovci konjima.

Ovim sastankom proširen je krug aktivista.

Sve više se počinje razgovarati međusobno. Dogovarati se i prilaziti ljudima. Vijesti o djelovanju partizana odasvud dolaze. Prije svega zbog njihovih akcija, a onda i zbog reakcije Talijana, ustaša i žandara: hapšenja u Bribiru i gornjim Ledeničkim selima, strijeljanje dra I. Sobola i drugova, paljenje Mataijine i Krmpotić-Tomulinove kuće, bribirskih stanova i slično.

Na radu na cesti u Povilima, uz strogu opreznost, ljudi se došaptavaju, a prema izjavi Josa Komadine Strike i Tona Krpana Ružina poslovođi Antiću — suradniku NOP-a — između ostalih i oni daju određene količine eksploziva koji se tu u strogoj konspiraciji prikupljao za partizane. Odakle su već neki otišli i u partizane. Tako Mate Pavličević Marin kaže da je, dok je još i on radio na ovoj cesti, negdje početkom studenog u potajnim izmjenama misli Nikola Stilin jednom rekao: »Neka ide kud tko zna, a ja znadem kud ću ja«, i zatim je nestao. Ovakve ili druge izmjene misli kakvih je bilo, nisu pripadale u nekakav organizirani politički rad, ali se po svemu pomalo naslućivalo što se dešava.

Kako je gostionica Dimitrija Nastasića Mite i Marice rođene Krpan, Krmpoćanke, važan punkt suradnje u Novom Vinodolskom, s određenim brojem ljudi kontaktirano je i odatle, prije svega s Tonom Krpanom Ružinim i Josom Krpanom Ivinim.

Dakle, sve ono što su prije dva-tri mjeseca znali samo pojedinci i o čemu su govorili i na tome radili, sada znaju mnogi. To se prepričava, ali slabost je i dalje u tome što se sve ovo ne kanalizira dovoljno organizirano u smislu punih priprema za ustanak.

Prema tome se može zaključiti da je dotadašnje razdoblje karakteristično po ovome:

— Krmpotski kraj čvrsto se povezao izvana, čime mu je osiguran

---

[23] Petar Frković, pisac o događajima 1941. godine u Ledeničkom kraju, tvrdi da do 15. XI 1941. godine Petar Komadina nije bio u mogućnosti doći u Krmpotski kraj s obzirom na njegovo bavljenje i zadatke na bribirsko-ledeničkoj strani, pa je više sklon vjerovati da ili to s Milanom nije bio Petar Komadina ili je sastanak mjesto sredinom listopada održan sredinom studenog.

oslonac da se u povoljnom momentu odmah može uključiti u neposrednu oružanu borbu;

— unutrašnje veze postoje, ali ne djeluju dovoljno koordinirano ni s dovoljno aktivnosti. Organiziranost, pogotovu masovnija, tek ima doći.

PRELAZAK U OTVORENU ORUŽANU BORBU, PRVI PARTIZANI, FORMIRANJE PARTIZANSKE JEDINICE I LOGORA KRMPOTSKOGA KRAJA, OSNIVANJE PRVE PARTIJSKE ORGANIZACIJE NA TERENU I IZBOR NOO-a

Dotadašnji rad partijskom povezanošću u proteklih nekoliko mjeseci iako je imao znatnih slabosti, on je ipak osigurao da se u to vrijeme povežu i pripreme neki aktivisti ovoga kraja iz predratne Jugoslavije, da se među mlađima otkriju oni koji su revolucionarniji i da se u masi koja je ionako već pozitivno orijentirana, sazna najosnovnije — tko vodi započetu oružanu borbu i akcije. Osim toga, u ovom vremenu stvoreni su i povoljniji uvjeti na bribirsko-ledeničkoj strani i općenito u Vinodolu.

Posebno značenje ovdje ima stvaranje Ledeničkog logora u Ričičkom Bilu jer je time Krmpotskom kraju približena partijska i vojna organizacija ustanka.

30. XI 1941. u selo Bačiće došao je k Luki Butorcu Toma Strizić, tada operativni oficir Primorsko-Goranskog NO odreda, u pratnji Ivana Mataije Smute. Tom je prilikom Toma s Lukinom ugovorio da Lukina s Mirkom Balenom dogovori u nečijoj kući u Podomaru ili u nekom od susjednih gornjih krmpotskih sela sastanak većeg broja ljudi, na kojemu će on — Strizić — govoriti, i da Mirko sutra dođe u Bačiće izvijestiti u koje vrijeme i gdje je taj sastanak pripremljen. Lukina je tako i učinio. I pošto se vratio, Smuta je otišao natrag u Ledenički logor ,a Toma i Lukina dogovorili su se o daljnjem radu na organizaciji ustanka.

Mirko se o izboru kuće i ljudi koje treba pozvati savjetovao sa Srećkom Balenom Pedulom, a sudjelovao je i Ive Butorac Martinčić, tada već poznat kao čovjek koji ozbiljno prilazi pokretu, jer je bilo bojazni da sve to ne otkriju Talijani ili ustaše, odnosno žandari.

Najzad je za mjesto sastanka predviđena kuća Marka Butorca Pilipca koji je već bio u poluilegalnosti zbog neodazivanja u domobranstvo. Pilipac je na to odmah pristao, i sastanak je zakazan za 2. XII, o čemu je Mirko izvijestio Strizića.

Lukina je tada dobio zadatak da se pripremi za odlazak u Ledenički logor kako bi znao gdje se logor nalazi, radi daljnje povezanosti, i da za to 3. XII čeka u Pavletinoj Gorčici, a Toma je otišao s Mirkom u Podomar.

2. XII 1941. godine navečer, u kući Marka Butorca Pilipca, s. Javorje, održan je pripremljeni sastanak kojemu su, osim Marka Pilipca

i njegove majke Ivke te oca Marka, prisustvovali: Mirko Balen Šakanov, Srećko Balen Pedula, Mirko Balen Lujin, Ivica Balen Medin, Ive Butorac Martinčić, Tomo Butorac Martinčić, Pave Butorac Iličin, Joso Butorac Iličin, Franić Butorac Nikeš, Stipe Butorac Perota, Mate Butorac Vranešina, Jurica Butković Rila, Mile Pavelić Čambre, Franjo Stojević Ćopo, Franjo Tomljanović Bojin, Krešo Tomljanović Bojin (na straži) i Mikula Vukelić Purica.[24]

Toma Strizić je na tom sastanku govorio o ustanku naroda Jugoslavije općenito, i o najvažnijim momentima o dotadašnjoj borbi u Primorsko-Goranskom regionu, o zlodjelima okupatora i domaćih izdajnika, o potrebi da u Krmpotskom kraju otpočne otvorena oružana borba i da se organizira vlastiti logor, o iznalaženju načina da se što prije vrate oni koji su se odazvali pozivima za domobranstvo, o sakupljanju oružja, hrane i odjeće za partizane, o potrebi da se onemogući odnošenje živežnih namirnica u mjesta neprijateljskih garnizona i uporišta i o stražarsko-obavještajnim zadacima.

Tada je Toma rekao kako treba da se odmah za Ledenički logor javi nekoliko dobrovoljaca, a ostali da se pripremaju. Javili su se Srećko Balen Pedula, Mikula Vukelić Purica i Franić Butorac Nikeš.

Toma je tu prenoćio u kući Anđelice Butorac Đeke, i sutradan ga je prema Ledeničkom logoru otpratio Franić Nikeš do Pavletine Gorčice gdje ga je čekao Lukina Bačić.

Ovaj sastanak imao je veliko značenje u Krmpotskom kraju jer je on od dotadašnjeg načina zatvorenog i pojedinačnog rada počeo proces otvorenosti i masovnosti.

Vraćajući se 4. XII iz Ledeničkog logora, Lukina je sa sobom doveo komandira Ledeničkog logora Petra Komadinu i partizane Josipa Miletića i Nikolu Stilina koji su — uz razgovore što ih je Petar vodio s ljudima — od Marka Pilipca, Iva Martinčića i Pava Iličina — uzeli 8 pušaka prikupljenih za Ledenički logor.

8. XII 1941. godine otišli su u Ledenički logor dobrovoljci Srećko Pedula i Mikula Purica, a Franić Nikeš je do daljnjeg ostao, navodno zbog uvjeta u Ledeničkom logoru koji u to vrijeme nisu bili takvi da osiguravaju primanje većeg broja boraca — što može biti razlog, jer i Petar Frković, opisujući stvaranje Ledeničkog logora Bilo 1941, navodi da: »do 15. prosinca 1941. godine logor je popunjavan samo onim borcima kojima je prijetila opasnost od hapšenja i onima koji su se vraćali iz domobranstva«. Kako bilo da bilo, ali u svakom slučaju nije to bilo pitanje kolebanja jer je Nikeš oduvijek bio odlučan i hrabar, a to je dokazao i posljednjim činom svoga života — junačkom smrću u jurišu.

Srećko i Purica odnijeli su u Ledenički logor osim svojih još tri puške s nešto municije i jedan pištolj.

---

[24] Navodno je na ovom sastanku bio i Mate Butorac Matić, što do sada još nije sa sigurnošću utvrđeno.

U Krmpotskom kraju su tih prosinačkih dana vršene velike aktivnosti, zaredali su sastanci po selima, na kojima govore Strizić i Mataija. Tako se 12. XII u kući Valaša Pavelića održava masovni sastanak na kojemu su prisutni svi seljani Zabukovca i Dakuše. Toma Strizić tu govori o ciljevima NOB-e i o ulozi Komunističke patrije, ističući bratstvo i jedinstvo Hrvata i Srba. Govor Tome Strizića primljen je s oduševljenjem.

Alanarski žandari, s obzirom na blizinu, nešto su otkrili i poslije toga sastanka došli su u Zabukovac te ispitivali ljude što je to bilo. Međutim, nitko ništa nije rekao u smislu da se sazna istina, i žandari su otišli neobavljena posla.

15. XII održava se sastanak u selu Omar u kući Jose Kalanja. Prisutnim seljanima govorio je Milan Mataija — o NOB-i i o zadacima u vezi s tim — općenito te o onim zadacima koji se konkretno odnose na selo.

I taj je sastanak potpuno uspio.

Negdje oko 18. XII Lukina Bačić u Starom selu ugovara sastanak s Ivanom Morom za ljude iz sela Dubrava, Polje, Staro Selo i Vukelić Draga, te od Iva Mora on i Mate Vladin uzimaju četiri puške, jedan puškomitraljez i municije koliko su uz ovo oružje mogli ponijeti, što se prenosi u Ledenički logor.

Ovaj ugovoreni sastanak održava se u kući Pava Blaževića Pajine. Točan datum sastanka još se nije sa sigurnošću utvrdio, ali sve izjave upućuju da je to bilo prije 25. XII, vjerojatno između 20. i 23. navečer. Na sastanku je bilo prisutno 12 muškaraca — među kojima i tadašnji krmpotski učitelj Josip Sokolić — i tri žene. Na sastanak su došli i partizani Srećko Pedula i Nikola Purica. Govorio je Milan Mataija.

Po sjećanju sudionika sastanka — Marice i Grge Butorac Jukačije, koji su tu i stanovali, njegov govor obuhvatio je uglavnom ona pitanja koja su bila i predmet govora Tome Strizića na sastanku 2. XII u Pilipčevoj kući.

Mataiju su na sastanak dopratili Lukina i Mate Vladin koji su bili i na straži, a potom su njih dva od Iva Mora uzeli oko sanduk i po municije, što je prebačeno u Ledenički logor. Tako je od oružja i municije koje je Moro sakrio o kapitulaciji bivše jugoslavenske vojske, sve dobro iskorišteno, izuzev dvije puške koje su, po kazivanju nekih, kasnije otkrili Talijani. Sastanak u kući Pajine Blaževića bio je značajan jer su time i donja Krmpotska sela i Klenovica više saznali o NOB-i. Međutim, taj je sastanak imao i tragične posljedice jer je prokazan. Detalji o tome, u smislu ukazivanja na krivce, za tu izdaju još nisu poznati i ostaje da se naknadno utvrde.

Neposredna posljedica izdaje bilo je privođenje svjedoka i hapšenje 7 ljudi. Tada je mučen uglavnom Ivo Moro, uhapšen 28. XII 1941. oko 3 sata ujutro. Prema pričanju Ane Mataije koja je također

bila uhapšena i zatvorena u kaštelu u Novom Vinodolskom, Mora su Talijani čak pekli vatrom po nekim dijelovima tijela. Kasnije su ga osudili i poslali u logor.[25] Morova žena Barica bila je također u zatvoru gdje se dobro držala.

25. XII Toma je opet na terenu Krmpota. Prema izjavi Jose Kalanja tada u kući Mile Popića govori seljacima iz Omara o Sovjetskoj Rusiji.[26]

U Krmpotski kraj dolaze tih dana češće prvi ovdašnji partizani Srećko i Purica te u kontaktu s ljudima rade na liniji razvoja započetog ustanka.

Od sredine prosinca počinje i određen oblik stražarske službe po gornjokrmpotskim selima.

Do konca 1941. godine znalo se, dakle, po svim selima Krmpotskoga kraja znatno više u otpočetoj narodnooslobodilačkoj borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika u smislu njena sadržaja i ciljeva.

Do tada je, osim odlaska spomenutih partizana Srećka Balena i Mikule Vukelića u Ledenički logor prenijeto 19 pušaka, 1 puškomitraljez, oko 2 sanduka municije za puškomitraljez i odgovarajući broj metaka za svaku pušku.[27]

Do tog vremena već je sve pripremljeno psihološki, a i realizacija osnovnih pitanja iz započetog ustanka već daje rezultate. Kao aktualno pitanje ostaje samo kako kvalitetno rješavati probleme koji su se već pojavili.

Siječanj 1942. godine prolazi u učvršćenju pokrenutih elemenata ustanka. U gornjokrmpotskim selima održavaju se sastanci grupno i pojedinačno.

2. ili 3. I 1942. godine Srećko Balen koji se zatekao po zadatku u Krmpotama, odvodi sa sobom u Ledenički logor dobrovoljce Iva Butorca Joćinu i Branka Butorca Pićinova.[28]

---

[25] Ovdje je Ivo Moro bio, između ostaloga, posebno terećen za skrivanje oružja. Međutim, o dotadašnjem radu na organiziranju NOP-a nije ništa otkrio.

[26] Prema nekim izjavama na tom sastanku bio je još poneko iz najbližih krmpotskih sela.

[27] Po nekim izjavama i uspoređenjem događaja u odnosu na sastanak u kući Pajine Blaževića i hapšenja poslije toga proizlazi da su u Ledenički logor kao dobrovoljci-partizani Branko Butorac Pićinov i Ive Butorac Joćinov mogli stići 27. XII 1941. godine, a ne 2. ili 3. I 1942. godine kako je konačno zauzet stav. Tu je također sporno pitanje termina dolaska u partizane Draga Spinčića. Branko Butorac Pićinov izjavljuje da su njega i Iva Jočinu, kao dobrovoljce odveli u Ledenički logor partizani Srećko Balen i Drago Spinčić, i to iz krmpotskog sela Obor gdje ih je sreo. To znači da je možda i Drago došao 1941. godine u partizane. Ovo potvrđuju još neki Krmpoćani. Međutim, Petar Frković, obrađivač ledeničkih događaja, kaže da se Spinčić ne tretira kao borac 1941. godine jer je on, po njemu, došao u Ledeničku četu početkom 1942. godine, što onda znači u siječnju.

[28] Ovo ako već ova dvojica nisu otišli 27. XII 1941. godine, kako je rečeno u bilješci pod rednim brojem 27.

Za nekoliko dana u Ledeničku četu dolazi i Drago Spinčić Lojzin koji je već i do tada radio za NOP.[29]

Toma Strizić i Milan Mataija već su odmah poslije napada na Jezerane (6. I 1942) tu na terenu. Objašnjavaju narodu ciljeve NOB-e i pomažu u pripremanju ljudi da prime obveze i dužnosti koje razvoj ustanka zahtijeva.

Omladina, pa i žene počinju se sve više uključivati na razne sastanke.

Stražarsko-obavještajna služba se učvršćuje.

U donjim selima Krmpota češće se kontaktira pojedinačno. Kako u tim selima svako toliko patroliraju žandari iz Ledenica, ponekad i ustaše iz Senja, a Talijani iz uporišta, počev od Žrnovnice do Cvitkovića do onih na Čardaku i Kozici, zalijetaju se do ovih sela ili izlaze na položaje Puljak Kuk, i zato se u ova sela dolazi uglavnom noću. Među prvima su bar u neko selo svakako došli Srećko i Purica, a onda i Drago Spinčić.

Prema sjećanjima Ivice Butorca Katina Drago Spinčić je i po rodbinskoj vezi češće dolazio u Drinak gdje bi navraćao u kuću Pava Butorca Belca i Kate Butorac Stipanove. S njim su dolazili i drugi partizani iz Ledeničkog logora. Nekima je Anka Butorac Komadina (Katina) tu šivala i »partizanku«. Inače su u Krmpotskom kraju organizirano šili kape — »partizanke« Mirko Balen i Ana Pavelić-Strbac (Valašova), zatim Milka Pavličević Marina i Ružica Krpan-Radojka, a tu i tamo i druge omladinke.

Ivica Butorac sjeća se da je nešto kasnije u Drinak dolazio i Čambre.

U Drinku su tada ovi partizani kontaktirali s Josom Krpanom Ivinim, Tomom Krpanom Ružinim, Milom Krpanom Josinim i Jurom Krpanom Franinim.

Takvih dolazaka bilo je i po drugim selima. Tako su Spinčiću i Ivi Joćini Tone Ružin i Joso Ivin dali svoje puške s oko 200 metaka, koje su odnesene u Ledenički logor, pa se time broj pušaka datih Ledeničkom logoru popeo na 21 komad.

U ovim selima počelo se tada pripremati ljude za stražarsko-obavještajnu službu.

Negdje u to vrijeme u Klenovici se uspostavljaju punktovi suradnje. Oni su najprije počeli u obiteljima Ane Kalanj Bertine i Ivana Ježića Arbina jednovremeno, a Pera Komadine iz Kule povremenom vezom putem Mata Komadine Vladinog i prije.

Tada usmeno ili dopisivanjem prodre po koja vijest i od ljudi iz Krmpotskoga kraja koji žive vani. Iz takvih vijesti sve se više naslu-

---

[29] Ako već nije u Ledeničkom logoru od konca 1941. godine, a što i može biti, jer je on već prije bio pripadnik organiziranog dijela radničke klase na Sušaku.

ćuje o razvoju NOB-e i u drugim mjestima. Zna se da su tada od Krmpoćana već u partizanima Mihajlo Butorac Jozo i Boško Šnajder Motorista koji izvršavaju vrlo odgovorne zadatke. Neki od Krmpoćana izvana nalaze se u zatvoru ,a drugi opet aktivno rade ilegalno. U Kragujevcu je strijeljan Mile Komadina Dorin prilikom izvršenja zadatka.

Ovakve vijesti ma u kakvu obliku bile, imale su tada posebnu važnost jer su značile dopunjavanje vlastitih gledanja i stavova. Koristeći se postupno raznim načinima, vraćaju se i oni koji su se u određenim situacijama i nejasnoćama našli pojedinačno u domobranima ili na radu u Njemačkoj. Tako i ti primjeri djeluju u Krmpotskom kraju u pravcu zbijanja redova.

Potreba daljnjeg razvoja NOB-e na ovom dijelu Primorja zahtijeva da se bar gornji dio krmpotskog prostora osigura kao čvrsta baza i oslonac u smislu djelovanja i povezanosti bribirsko-ledeničkih snaga i teritorija s Gornjim krajem, a time i mogućnosti za daljnji utjecaj i širenje NOB-e u Senjskom rajonu i dalje. Trebalo je što prije osnovati partizanski logor u Krmpotskom kraju. Za ovo su, međutim, na smetnji bila neprijateljska uporišta šireg rajona Krivi Put. Najviše je smetala žandarmerijska stanica Alan jer je najbliža. Ta stanica, smještena u zgradi škole, bila je jačine 24 žandara od kojih su dva — komandir i zamjenik — bili aktivni žandari i rodom Slavonci. Ostalo ljudstvo domaće je i mobilizirano.[30] Među ovim žandarima nalazio se i Jurica Butković Rila kao suradnik partizana.

Trebalo je da se ova stanica što prije likvidira.

Komanda Ledeničke čete, u dogovoru s Krmpoćanima, odlučila je da se napad na stanicu Alan izvrši 27. I 1942. godine. Toga dana pripremljeni su i mlađi ljudi iz seoskih straža gornjokrmpotskih sela za ovu akciju.

Ledenička četa (63 partizana) u kojoj su bili i krmpotski borci i nekoliko Drežničana, toga dana dolazi u Zabukovac. Komandir čete Petar Komadina šalje jednu od prvih u pokret uključenih omladinki — Anu Pavelić Valašovu — u Alan da pokuša pronaći žandara suradnika Juricu Rilu i dovesti ga u Zabukovac. Ana Valašova, da ne bi izazvala sumnju kod žandara i u eventualnom susretu s nepoželjnim ljudima u traženju Jurice, ponijela je sa sobom neko platno kao da Rilu traži da bi joj sašio bluzu. I to je zaista uspjelo. Rila je došao u Zabukovac, dao podatke komandi čete, rekavši da su žandari jedino noću svi u stanici, dok danju većina ide svojim kućama na odmaranje i pomoć obiteljima. U vezi s tim komanda čete mijenja odluku pa mjesto noću,

[30] Prema dokumentu br. 62 »Zbornika dokumenata i podataka o NOR-u jugoslavenskih naroda« (izvještaj štaba Primorsko-Goranskog NOP odreda od 23. II 1942) govori se o dva aktivna i sedamnaest rezervnih žandara, a dokument br. 153 istog Zbornika (izvještaj »Prve Hrvatske oružničke pukovnije) navodi 21 žandara. Vjerojatno je točnije ono što navode izjave svjedoka ,a to je 24 žandara, uključivo s Rilom, jer su ih ovi sve osim dvojice aktivnih osobno poznavali još iz vremena bivše Jugoslavije.

određuje napad za 28. I danju. Petar i Rila ugovorili su detalje i sigurnost za Rilu koji je zatim otišao u Alan.

28. I 1942. godine četa je, ručavši, krenula prema Alanu i prikriveno opkolila selo. Krmpoćani iz seoskih straža upućeni su na osiguranje prema Krivom Putu, a tri borca čete — Josa Miletić iz Breza, Milkan Tomić iz Drežnice i Ive Butorac Joćina obukli su se u žandarske uniforme kao da su žandarska patrola koja radi veze i razmjene podataka patrolira između stanica. Tako su pošli od Krivog Puta i došavši do stanice, na vratima su pozdravili ustaškim pozdravom »Spremni«, i dok se zatečena dva aktivna i dva rezervna prava žandara nisu ni snašli, već su bili razoružani. Na znak da je stanica zauzeta, borci čete su pozvali žandare iz sela na predaju te su ih prema planu pojedinačno razoružali.

Zarobljena su 24 žandara (s Rilom uključno), zaplijenjene 24 puške, 2000 metaka, 100 metara sporogorećeg štapina i 10 kg eksploziva.[31] Zgrada je zapaljena, ali na molbu mještana požar je ugašen. Dok je četa još boravila u Alanu, izvršen je napad na nju s pravca Krivog Puta, no taj je napad odbijen i tom prilikom ranjena su dva žandara. Na strani partizana nije bilo gubitaka. Zarobljenici su nakon političke

---

[31] Što se tiče načina likvidacije stanice i krajnjeg rezultata akcije, radi usporedbe navodimo i to:

a) Izvještaj »Prve hrvatske oružničke pukovnije« od 5. siječnja do 24. veljače 1942. godine — J. S. Taj. br. 40, u Zagrebu od 5. ožujka 1942. godine (inače u Zborniku dokumenata NOR-a jugoslavenskih naroda br. 153) gdje se kaže: »30. I oko 13 sati 500 bandita opkolili su oružničku medjupostaju Alan, kotar Senj, od kojih su tri bandita obučeni u oružničku odoru ušli u vojarnu i oružnike pozdravili pozdravom »Za dom«, a kada su oružnici odgovorili »Spremni«, oružnici su napadnuti, svezali su dva oružnika, a u daljoj borbi još dva razoružali, dok se 17 oružnika spasilo bijegom. Zarobljene oružnike, nakon što su s njih svukli odoru, pustili su. U toj borbi ranjena su dva domobrana.«

U strahu su velike oči. Govori se o 500 partizana, a bilo ih je (četa i sa svima organiziranim pripadnicima stiglih iz nekih od bližih krmpotskih sela) najviše oko 80.

b) Izvještaj Štaba Primorsko-Goranskog NOP odreda od 23. II 1942. (dokumenat Zbornika br. 62) kaže da je napad bio 29. I a izvršila ga je druga četa bataljona Marka Trbovića i tom prilikom zarobila dva aktivna i sedamnaest domaćih rezervnih žandara, zaplijenjeno je 19 karabina, dva pištolja, tri bombe, 160 metaka, 10 kg dinamita, 13 koluta korde i raznih odjevnih predmeta. U borbi ranjena su dva žandara od kojih je jedan poslije kraćeg vremena umro. Zarobljenici su pušteni na slobodu.

c) Drugi dokumenat o tome je Izvještaj Štaba Primorsko-Goranskog NOP odreda od 8. III 1942. godine (dokumenat br. 89 Zbornika) gdje se uglavnom govori o istome, s tim što se iznose i dva nedostatka te akcije, i to:

— jedan je što se nije pripremio jednovremeno napad na Krivi Put, a kad već to nije, onda što nije poslano jače osiguranje prema Krivom Putu, i

— drugo, što se stanovništvu Alana nakon uspjele akcije nisu dovoljno objasnili ciljevi i karakter naše borbe.

Po svemu izlazi da treba vjerovati ovome što je dato u našem opisu događaja u Krmpotskom kraju u ovoj akciji na žandarmerijsku stanicu u Alanu.

obrade pušteni, a Rila je — po nekima od Tome Strizića — dobio zadatak da se uključi među žandare u Krivom Putu.[32]

Ova akcija imala je snažan odjek u Krmpotskom kraju, dijelom i zbog originalnosti načina na koji je izvedena.

Nakon likvidacije ove stanice znatno su poboljšani uvjeti za daljnji razvoj ustanka, pogotovu u gornjim krmpotskim selima. Tih dana pada i sastanak što ga je Tomo Strizić održao u kući Mata Tomičića Perine za mještane sela Bile. Tomu je na taj sastanak dopratio Anton Pavelić Popo, a po izjavi Pepe Tomičić Perinove i Mila Pavelića Čambre sastanak je, kako kaže Mile Tomičić Lato, održan 5. II 1942. Popo misli da je to bilo oko 10. veljače. Prema sjećanju Late kod koga su Strizić i Popo prenoćili, Strizić je govorio o NOB-i i šire o zadacima u vezi s tim na terenu Krmpotskoga kraja, a u tome i sela Bile. Najzad je podvukao potrebu da se ljudi organiziraju, a mlađi i pripreme za ulazak u redove partizana.

Dolaskom Josipa Đerđe Starog u Bribirski logor — 23. I 1942. godine — pojačan je partijsko-politički rad na tereenu uopće. To je pospješilo i rješenje problema oko osnivanja partijske organizacije na terenu Krmpotskoga kraja, a isto tako i rad na organiziranju narodne vlasti. Tako se počelo jednovremeno raditi na pripremi stvaranja partizanskog logora, formiranja vlastite jedinice, osnivanja partijske organizacije i izbora narodnooslobodilačkog odbora u Krmpotskom kraju.

Međuvremeno je 6. II 1942. izvršen napad na žandare u rajonu Batera gdje je bočno osiguranje, ispod Sviba, činila seoska straža sela Omar. Među ovim žandarima nalazila su se i četvorica mobiliziranih iz Krmpotskoga kraja koji su nakon predaje izjavili želju da ostanu u partizanima. Bili su to: Milan Tomičić Miladinov, Pero Filipović Marin, Drago Filipović Bukara i Mate Krpan Ružin. Negdje do te akcije na Bateru u Ledenički logor javlja se i Jože Balen Šakanov koji tu kao partizan ostaje do 18. II 1942. kada je upućen na oficirski kurs GŠH.

Ovime se brojno stanje partizana iz Krmpotskoga kraja u Ledeničkom logoru povećalo na deset ljudi.

Počeci stvaranja zasebne krmpotske jedinice zasnivaju se na desetini koja se formira u Ančić-stanovima. Naime, 7. II 1942. uvečer došao je u Omar Mili Popiću komesar Ledeničke čete Ladislav Vivoda i

---

[32] Vidljivo je kolika je u ovoj akciji bila uloga Jurice Butkovića Rile, pa se postavlja pitanje tko je njemu dao zadatak da djeluje u žandarmerijskoj stanici za interese partizana i da se potom uključi i među žandare u Krivom Putu. Pave Butorac Iličin, Ana Pavelić Štrbac Valaševa, Marija Pavelić Stojević (Valaševa) i još neki od nosilaca Spomenice iz Krmpotskog kraja, a i neki drugi uporno tvrde da je Jurici Rili zadatak dao Tomo Strizić na sastanku u Valašovoj kući. Možda je i Mataija imao ulogu u davanju ovakva zadatka Rili.

Kada se sve skupi u usporedbi što se do sada zna o Jurici Butkoviću Rili, treba vjerovati da je taj čovjek radio po partijskom zadatku u sve vrijeme 1941. i 1942. godine, dok je bio živ.

naredio da se prikupe mlađi ljudi u selu koji su već obuhvaćeni organizacijom stražarenja i imaju oružje, u cilju da se formira borbena jedinica aktivnih partizana i pronađe pogodno mjesto za logor Krmpotskoga kraja. Prikupili su se: Mile Komadina Popić, Mate Komadina Popić, Josa Kalanj i Mate Kalanj te su na čelu s Vivodom došli u Krmpotsku Luku. Tu su im se pridružili: Mate Pavličević Marin, Stipe Butorac Stipanina, Mate Butorac Maričin i Franić Butorac Nikeš. Na Luki u školskom stanu učiteljice Ljubice Sorić dogovorili su se da bi smještaj bio najbolji u Pećanić-stanovima. Vivoda se s tim složio i nakon utvrđenja zadataka vratio se u Ledenički logor.

Pošto je Mile Popić smatran komandirom, pošlo se k Pećanić-stanovima. Najbolji je bio stan Mata Pećanića Dujasa. No na licu mjesta došlo se do zaključka da to ipak ne odgovara, pa je pao prijedlog da se ide u Ančić-stanove. Tu je otvoren stan Antona Krpana, nadlugara, kao najbolji, pa su se svi složili da to mjesto odgovara. Odmah se prišlo sortiranju i čišćenju oružja i opreme, koliko je toga bilo, postavilo se osiguranje i počelo s vojničkim životom.

Tokom 8. i 9. II ovoj grupi prišli su Pave Butorac Iličin, Marko Butorac Pilipac, Mate Komadina Vladin, Jure Pavličević Iljetinov, Joso Prpić Gajtan i Mile Pavelić Čambre. Tome Josip Krpan uporno tvrdi da je već tu bio i Ivica Pađen Mali jer ga je on upamtio sa straže na »Grujić-Glavici« Desetina je u tom sastavu ostala do 12. II ujutro, a na terenu je vršena priprema za svečani zbor naroda, na kojemu će se polagati i partizanska zakletva.

O formiranju ove desetine nije se javno govorilo izvan gornjih Krmpotskih sela. Međutim, i odatle se počelo djelovati, pa je određen broj ljudi dobivao i zadatke. Tone Krpan Josin kaže da je i njegov brat Mile tu od Mate Pavličevića Marina bio pozvan na razgovor gdje mu je, uz određene zadatke, dat i neki štampani materijal. O tim zadacima prenijeto je nešto i Matu Krpanu Josinu koji je s Joškom Komadinom Martinim i još s nekima u to vrijeme radio na Povilima. Tako je, među radnike na cesti došla vijest o ovoj desetini što je doprinosilo većem aktiviranju ljudi za NOB.

Ovdje treba reći da iako se poslije sastanka u kući Marka Butorca Pilipca prešlo na otvoreni rad, ipak to još nije bio sistematski, kvalitetan i kontinuiran politički rad. I dalje je ostalo nekog nepovjerenja, zaziranja i nepotrebnog konspiriranja, pogotovu u nekim donjim selima Krmpotskoga kraja, pa je i to imalo određenog utjecaja u početnim aktivnostima određenog broja ljudi iz nekih od ovih sela.

12. II održava se zbor naroda u zgradi škole — Krmpotska Luka. Prisutnost na zboru zaista je masovna. Mnogi su stajali izvan zgrade jer je ona bila pretijesna da primi sve prisutne. Tog dana ujutro premještena je u selo Luka i formirana desetina iz Ančić-stanova.

Na zbor su došli Milan Mataija i Josip Đerđa.[33] Oni su istovremeno bili i govornici. Prvi je govorio Mataija o potrebi formiranja voda koji

[33] Ima izjava koje govore da je na ovom svečanom zboru bio prisutan Tomo Strizić, pa čak i komandant PGO drug Veljko Kovačević. Petar Frko-

bi imao zadatak da bude jezgra stvaranja veće jedinice koja će braniti sela Krmpotskoga kraja od nasrtaja okupatora i domaćih izdajnika, a Đerđa o narodnoj vlasti i o potrebi izbora NOO za Krmpotski kraj. Nakon održanih govora koji su bili oduševljeno primljeni, prišlo se polaganju partizanske zakletve. Tekst je čitao Josip Đerđa.

Očevici pričaju da je tom prilikom bilo sve tako uzbudljivo i svečano da su se nekima pojavile suze u očima.

Nakon položene zakletve formirao se vod i u njegov sastav ušli su tada prema sjećanjima većine:

1. Srećko Balen Pedula,
2. Ivica Balen Medin,
3. Stipe Butorac Stipanina,
4. Franić Butorac Nikeš,
5. Tone Butorac Martinčić,
6. Mate Butorac Maričin,
7. Joso Butora Iličin,
8. Tona Butorac Kvintal,
9. Ivan Butorac Kvintal,
10. Iva Butorac Jačina,
11. Marko Butorac Pilipac,
12. Pave Filipović Zekin,
13. Pere Filipović Marin,
14. Josa Kalanj,
15. Mate Kalanj,
16. Mile Komadina Popić,
17. Mate Komadina Vladin,
18. Mate Komadina Popić,
19. Tone Komadina Popić,
20. Marijan Komadina-Knjapo,
21. Mate Komadina Malikan,
22. Jure Krpan Franin,
23. Ive Krpan Juranko,
24. Ivica Pađen Mali,
25. Mile Pavelić Čambre,
26. Mate Pavličević Marin,
27. Jure Pavličević Iljetin,
28. Frane Tomljanović Bojin,
29. Mikula Vukelić Purica.

Komandir voda bio je Srećko Balen, a delegat i ujedno sekretar partijskog odjela u vodu Mikula Vukelić Purica.

U vodu su formirane tri desetine kojima su bili komandiri: 1. Franić Butorac Nikeš, 2. Tone Butorac Martinčić, i 3. Josa Kalanj.

Taj vod čini i osnovnu vojnu snagu logora Krmpotskoga kraja, kojemu je od tog momenta sjedište Krmpotska Luka u školi, a formacijski pripada Ledeničko-Krmpotskoj četi (inače druga četa prvog bataljona »Marko Trbović«) kao njen treći vod.

Kako se toga dana polagala zakletva masovno, zakletvu je položilo još oko 50 muškaraca, onih koji su kao starija ili »maloljetna« godišta ostavljeni izvan voda, te su u većini služili kao rezerva — za popunu voda i seoskih straža, a kasnije i čete, po netko i na drugim dužnostima — u narodnoj vlasti ili u organizacijama na terenu.[34]

U tom vremenu čvrsto su organizirane i dvije grupe seoskih straža — jedna u Zabukovcu, druga u Omaru. Komandir prve je Filipović

---

vić u prilogu za biografiju Mataije, str. 36, navodi da su uz Mataiju na zboru »govorili Veljko Kovačević i Josip Đerđa«. Međutim, mnoge izjave osporavaju prisutnost komandanta Veljka jer kažu da je on prvi puta došao u Zabukovac kasnije. U dosta izjava opovrgava se i Tomina prisutnost na zboru, pa se na sastanku održanom 7. IX 1977. u Klenovici stalo na gledište da historijski treba da ostane samo prisutnost Mataije i Đerđe na tom zboru.

[34] Od pojedinaca postavljeno je pitanje nisu li u vod tada (12. II 1942) ušli i Pere Filipović Jelin, Milan Tomljanović Samardžija, Marko Balen Pe-

Mijač Kokin ,a druge Ive Butorac Doveda. Poslije formiranja voda i logora prišlo se biranju NOO-a. Izbor je počeo poslije podne istoga dana, a vršen je javno dizanjem ruke.

U odbor su izabrani:

1. Josip Brzović Kirčić kao predsjednik,
2. Mile Balen Lujin, tajnik, te
3. Luka Butorac Bačić,
4. Pave Butorac Šepo,
5. Anton Butorac Feljbaba,
6. Mate Butorac Matić,
7. Ivan Butorac Sluke,
8. Anton Pavelić Popo i
9. Ivan Krpan Iviša, kao članovi.

Za sekretara je izabran Anton Pavelić Popo.

Nakon izbora i konstituiranja NOO-a Josip Đerđa Stari formirao je i partijsku organizaciju Krmpotskog kraja. U nju su ušli neki raniji članovi Partije Luka Butorac Lukina i Mirko Balen Šakanov, a toga dana su primljeni Josip Brozović Kirčić i Antun Pavelić Popo.

Pošto je prema izjavi nekih formirana odvojena organizacija, odjel u vodu, od članova partije Srećka Balena Pedule i Mikule Vukelića Purice koji su u Partiju primljeni kao kandidati početkom siječnja 1942. godine, te vjerojatnih kandidata — Mile Čambre i Mile Popića, ako već neki od njih i prije nije bio član Partije.

Govori se da je poslije ovih svečanosti nastalo narodno veselje koje je trajalo do zore drugog dana.

Ovime su, dakle, organizaciono završena najvažnija tri elementa NOB-e Krmpotskoga kraja, započeta 1941. godine:

— partijska organizacija,
— vojna jedinica i
— organizacija narodne vlasti.

Međutim iz dosadašnjeg izlaganja vidljivo j da su objektivni uvjeti postojali da se ovo i više od toga organizira i stvori još znatno prije. Pogotovu je trebalo nešto učiniti u smislu formiranja samostalne partijske organizacije, bar u prvoj polovici 1941. godine, za Krmpotski kraj jer su zato uistinu postojali svi uvjeti. Trebalo je, ako ništa drugo, samo u jednoj ćeliji — članova i kandidata — objediniti rad Lukine, Mirka, Iva Mora, Čambre i Popića, a vjerojatno i Purice i Rile, da i ne govorimo da se tu moglo pronaći još bar 5—6 omladinaca ili mlađih ljudi koji bi mogli biti kandidati. To se moglo učiniti samo

---

dula i drugi, čak i neki tadanji omladinci, na primjer: Mirko Balaćev, Ivica i Tome Horičin, Ive Šiljegov i drugi. Međutim, na već spomenutom sastanku u Klenovici (7. IX 1977), definitivno se ostalo kod navedenog popisa voda kao historijske istine.

jednim potezom, na jednom sastanku i baciti u vatru tu ćeliju, neka djeluje u Krmpotskom kraju sama i organizirano, po dobivenoj direktivi. Ovako se desilo da je izgubljeno više oružja i municije nego što je trebalo, da su izgubljena četiri dragocjena mjeseca u kojima je to oružje već moglo i moralo djelovati, a i ljudi su u očekivanju, zbog nejasnoće situacije ponegdje i zbog zbunjenosti, odlazili izvan Krmpotskog kraja, mjesto da se tu organiziraju.

Gdje treba tražiti uzroke, neka odgovori objektivnost historije. Mi, međutim, moramo odati dužno poštovanje svima onima koji su pridonijeli, da se u ta teška vremena i za život vrlo opasna vremena organizira i stvori u Krmpotskom kraju ono što se tada stvorilo, jer su — vjerujemo — učinili sve što su oni tada mogli i znali.

Poslije ovih događaja u Krmpotskom kraju gornji seoski teritorij postaje uglavnom slobodan, a donji se smatra poluoslobođenim, osim najužeg zahvata komunikacije Novi Vinodolski — Senj, dijelova u žici i akvatorija što je pod kontrolom okupatora, a onda se može reći i domaćih izdajnika ustaša i žandara, koliko ih je bilo u spomenutim mjestima.

REZULTATI PROISTEKLI IZ USTANKA I REAKCIJA NEPRIJATELJA DO TOG VREMENA

Borbene akcije u kojima je do tada Krmpotski kraj sudjelovao, jesu:

a) putem svojih boraca — predstavnika u Ledeničko-Krmpotskoj četi:
   - napad na Breze . . . . . 17. I 1941.
   - napad na Jezerane . . . . . 5. I 1942.
   - napad na Jasenak . . . . . 17. I 1942.
   - likvidacija žandarmerijske stanice Alan . 28. I 1942.
   - napad i zarobljavanje žandara kod Batera 6. II 1942.

b) sudjelovanjem seoskih stražarskih jedinica:
   - osiguranje akcije na žanadarmerijsku stanicu Alan . . . . . 28 I 1942.
   - bočno osiguranje sa seoskom stražom Omar, akcije na žandare kod Batera . 6. II 1942.

Talijani i ustaše uhapsili su u ovom vremenu:
- muškaraca 8
- žena 2,

a na razne načine maltretirali su oko 50 stanovnika Krmpotskoga kraja, od kojih jednog — Iva Mora — i zvjerskim mučenjem.

Uskoro poslije događaja od 12. II 1942. godine s prilivom novih boraca iz svih sela ide se na formiranje Krmpotske čete, proširenje NOO i primanje novih članova u Partiju te stvaranje omladinske organizacije i organizacije žena. No taj daljnji razvoj događaja u Krmpotskom kraju tematika je iduće naše obrade.